

BARAZA LA MITIHANI LA TANZANIA

**UCHAMBUZI WA MAJIBU YA WATAHINIWA
KATIKA MASWALI YA MTIHANI WA
KUMALIZA ELIMU YA MSINGI
MWAKA 2014**

MAARIFA YA JAMII

BARAZA LA MITIHANI LA TANZANIA

**UCHAMBUZI WA MAJIBU YA WATAHINIWA KATIKA
MASWALI YA MTIHANI WA KUMALIZA ELIMU YA
MSINGI MWAKA 2014**

MAARIFA YA JAMII

Kimechapwa na
Baraza la Mitihani la Tanzania,
S. L. P. 2624,
Dar es Salaam, Tanzania.

© Baraza la Mtihani la Tanzania, 2014

Haki zote zimehifadhiwa.

YALIYOMO

DIBAJI.....	iv
UTANGULIZI	1
UCHAMBUZI WA MAJIBU YA WATAHINIWA	2
Sehemu A: Uraia	2
Sehemu B: Historia.....	20
Sehemu C: Jiografia	39
HITIMISHO	63
MAPENDEKEZO	64

DIBAJI

Taarifa ya uchambuzi wa majibu ya maswali ya Mtihani wa Kumaliza Elimu ya Msingi kwa somo la Maarifa ya Jamii imeandaliwa kwa lengo la kutoa mrejesho kwa wanafunzi, walimu, watunga sera, watunga mitaala na wadau wengine wa elimu. Majibu ya watahiniwa katika mtihani ni kiashiria kimojawapo kinachoonesha mambo ambayo watahiniwa waliweza kuelewa au kutokuelewa katika kipindi cha miaka saba ya Elimu ya Msingi.

Katika taarifa hii, mambo mbalimbali ambayo yamechangia watahiniwa kushindwa kujibu maswali kwa usahihi yameainishwa. Uchambuzi unaonesha kuwa yafuatayo yamechangia wanafunzi kushindwa kujibu maswali ya mtihani kwa usahihi: Kushindwa kutambua matakwa ya swali, kuwa na uelewa mdogo wa mada mbalimbali, kutokuwa na ufahamu kabisa wa baadhi ya mada, kushindwa kuhawilisha mafunzo na kutojibu baadhi ya maswali au kutofuata maelekezo ya mtihani. Uchambuzi wa kila swali umefanyika ambapo dosari mbalimbali walizoonesha watahiniwa wakati wa kujibu maswali zimeainishwa. Aidha, ulinganifu wa ufaulu kati ya mwaka 2013 na 2014 kwa kila mada umefanyika ili kuonesha kupanda au kushuka kwa ufaulu katika kila mada.

Baraza la Mitihani Tanzania lina imani kuwa mrejesho huu utawawezesha wadau mbalimbali wa elimu kuchukua hatua madhubuti ili kuboresha ufundishaji na ujifunzaji. Ni matumaini ya Baraza la Mitihani kuwa mamlaka husika zitahakikisha kuwa dosari zilizoainishwa katika taarifa hii zinapatiwa ufumbuzi ili kuongeza ujuzi na maarifa kwa wanafunzi wanaohitimu elimu ya msingi.

Mwisho, Baraza la Mitihani linapenda kutoa shukrani za dhati kwa Maafisa Mitihani na wengine wote waliohusika katika kuandaa taarifa hii. Baraza la

Mitihani litashukuru kupokea maoni na mapendekezo kutoka kwa walimu, wanafunzi na wadau wengine wa elimu kwa ujumla ambayo yatasaidia kuboresha taarifa ya uchambuzi wa maswali ya Mtihani wa Kumaliza Elimu ya Msingi kwa siku zijazo.

Dkt. Charles E. Msonde
KATIBU MTENDAJI

1.0 UTANGULIZI

Mtihani wa Kumaliza Elimu ya Msingi kwa somo la Maarifa ya Jamii ulifanyika tarehe 11 mwezi Septemba mwaka 2014. Jumla ya watahiniwa **808,085** walisajiliwa kufanya mtihani huu ambapo watahiniwa **791,940** ndiyo waliofanya mtihani. Uchambuzi wa majibu ya mtihani wa somo la Maarifa ya Jamii unaonesha kuwa watahiniwa **454,043** ndiyo waliofaulu mtihani huu.

Mtihani wa Kumaliza Elimu ya Msingi wa somo la Maarifa ya Jamii kwa mwaka 2014 ulikuwa na jumla ya maswali 50 yaliyogawanywa katika sehemu kuu tatu: A: Uraia, B: Historia na C: Jiografia. Watahiniwa walitakiwa kujibu maswali yote katika sehemu zote tatu. Aidha, watahiniwa walielekezwa kuchagua jibu sahihi na kisha kuweka kivuli katika herufi ya jibu hilo katika karatasi ya kujibia. Uchambuzi huu wa majibu ya watahiniwa unabainisha idadi ya watahiniwa katika kila chaguo na sababu zinazoweza kuwa zilichangia kuwafanya wachague majibu hayo.

Taarifa hii imegawanywa katika sehemu tatu. Sehemu ya kwanza inahusu uchambuzi wa majibu ya Uraia, sehemu ya pili inaaishisha uchambuzi wa majibu ya mtihani wa Historia na sehemu ya tatu inawasilisha uchambuzi wa Jiografia.

2.0 UCHAMBUZI WA MAJIBU YA WATAHINIWA

2.1 Sehemu A: Uraia

Swali la 1: Wajibu wa kamati ya shule ni

- A. kusimamia maendeleo ya taaluma katika shule
- B. kutoa ushauri nasaha kuhusu maambukizi ya UKIMWI
- C. kuthibitisha ajira ya walimu
- D. kusimamia nidhamu ya walimu
- E. kusimamia ujenzi na maendeleo ya shule.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C	D	E*	Wasiojibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	368,754	32,045	20,260	21,768	346,763	770	1583
Asilimia ya watahiniwa	46.56	4.05	2.56	2.75	43.79	0.1	0.2

Swali la 1 lilipima uelewa wa watahiniwa kuhusu wajibu wa kamati ya shule. Swali hili lilikuwa na ufaulu wa wastani kwani watahiniwa 346,763 (43.79%) waliweza kuchagua jibu sahihi E “kusimamia ujenzi na maendeleo ya shule”. Kipotoshi A “kusimamia maendeleo ya taaluma katika Shule” kiliwavutia watahiniwa wengi (46.56%) huenda kwa sababu jukumu kuu la shule ni kutoa elimu hivyo watahiniwa walidhani kuwa kamati ya shule itakuwa na jukumu la kusimamia maendeleo ya taaluma. Watahiniwa wengine walichagua vipotoshi vingine kwa mtawanyiko uliokaribiana kama ifuatavyo; kipotoshi B “kutoa ushauri nasaha kuhusu maambukizi ya UKIMWI” asilimia 4.05, C “kuthibitisha ajira ya walimu” asilimia 2.56 na D “kusimamia nidhamu ya walimu” asilimia 2.75. Kuwepo kwa idadi kubwa ya watahiniwa walioshindwa kuchagua jibu sahihi

kunaonesha kuwa watahiniwa hawakuwa na uelewa wa muundo wa uongozi na mgawanyo wa madaraka katika ngazi ya shule.

Swali la 2: Vyanzo vyta mapato ya Serikali za Mitaa ni

- A. kodi ya kichwa na majengo
- B. ruzuku, kodi na michango mbalimbali
- C. kodi ya ardhi na majengo
- D. tozo za bidhaa za maliasili
- E. tozo katika leseni za biashara.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B*	C	D	E	Hawakujibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	68,563	492,566	101,716	59,859	66,008	1,864	1,367
Asilimia ya watahiniwa	8.66	62.2	12.84	7.56	8.33	0.24	0.17

Swali la 2 lilipima ufahamu wa watahiniwa kuhusiana na vyanzo vyta mapato katika Serikali za Mitaa. Swali hili ni mionganini mwa maswali yaliyofanywa vizuri na watahiniwa walio wengi kwani jumla ya watahiniwa 492,566 sawa na asilimia 62.2 waliweza kubaini vyanzo sahihi vyta mapato kwa kuchagua herufi B “ruzuku, kodi na michango mbali mbali”. Usahihi wa jibu hili ultokana na ukweli kuwa jibu liligusa vyanzo vyote vyta mapato ya serikali za mitaa tofauti na majibu mengine ambayo yaligusa baadhi tu ya vyanzo na pia vyanzo vingine havikuwa sahihi kama itakavyoainishwa katika uchambuzi wa majibu hayo.

Jumla ya atahiniwa 101,716 sawa na asilimia 12.84 walichagua C “kodi ya ardhi na majengo”. Pamoja na ukweli kuwa hivi ni vyanzo sahihi vyta mapato kwa halmashauri nyingi nchini, watahiniwa hawa

hawakusoma na kutafakari kwa kina majibu mengine kabla ya kufanya uchaguzi wa jibu hili kwani lilikuwa halijitoshelezi. Kodi ya ardhi na majengo vyote vinaangukia kwenye kipengele cha kodi kwenye jibu sahihi hivyo kuacha vyanzo vingine ambavyo ni ruzuku na michango mbali mbali. Watahiniwa 68,563 sawa na asilimia 8.66 walichagua herufi A “kodi ya kichwa na majengo”. Watahiniwa waliochagua jibu hili walishindwa kubaini kuwa kodi ya kichwa haipo katika aina za kodi zinazotozwa kwa sasa na hivyo serikali za mitaa haziwezi kutegemea chanzo kimoja tu cha mapato kilichokuwa kwenye jibu hili ambacho ni kodi ya majengo hivyo kufanya jibu hili kutokuwa sahihi.

Jumla ya watahiniwa 66,008 (8.33%) walichagua herufi E “tozo katika leseni za biashara” wakati watahiniwa 59,859 (7.56%) walichagua D “tozo za bidhaa za maliasili”. Watahiniwa waliochagua majibu haya walikosa umakini katika kuchambua majibu yaliyokuwa yamependekezwa ili kubaini jibu sahihi zaidi linalobeba vyanzo husika.

- Swali la 3:** Katika muundo wa uongozi wa serikali za Mitaa, Halmashauri ya Wilaya au Manispaa huongozwa na
- A. Chama Tawala
  - B. Mkurugenzi Mtendaji
  - C. Mkuu wa Wilaya
  - D. Baraza la Madiwani
  - E. Katibu Tawala wa Wilaya.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C	D*	E	Wasiojibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	65,672	145,297	348,566	112,713	114,470	3,505	1,720
Asilimia ya watahiniwa	8.29	18.4	44.01	14.23	14.5	0.44	0.22

Swali la 3 lililenga kupima uelewa wa watahiniwa kuhusu muundo wa uongozi wa Serikali za Mitaa, Halmashauri za Wilaya au Manispaa. Swali hili ni mionganini mwa maswali yenyeye ufaulu mbaya kwani ni watahiniwa 112,713 tu sawa na asilimia 14.23 walioweza kuchagua jibu sahihi D “Baraza la Madiwani”. Watahiniwa 348,566 sawa na asilimia 44.01 walichagua kipotoshi C “Mkuu wa Wilaya”. Kipotoshi hiki Kimeonekana kuwavutia watahiniwa wengi pengine ni kwa sababu ya kuwepo neno “wilaya” katika shina la swali hivyo kuhusisha moja kwa moja na nafasi ya Mkuu wa Wilaya. Mkuu wa Wilaya hayupo katika muundo wa uongozi wa Serikali za Mitaa. Watahiniwa wengine walichagua vipotoshi vingine katika mtawanyiko unaokaribiana kama ifuatavyo; A “Chama Tawala” (8.29%) B “Mkurugenzi Mtendaji” (18.4%) E “Katibu Tawala wa Wilaya” (14.5%). Kuwepo kwa idadi kubwa ya watahiniwa walioshindwa kuchagua jibu sahihi kunaashiria kuwa watahiniwa hawakuwa na ufahamu wa kutosha juu ya muundo wa uongozi wa Serikali za Mitaa.

Swali 4: Rangi nyeusi katika Bendera ya Tanzania inawakilisha

A. Uoto	B. Madini	C. Watu
D. Ardhi	E. Hifadhi za wanyamapori.	

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C*	D	E	Hawakujibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	39,794	48,691	615,547	41,123	43,333	1,724	1,731
Asilimia ya watahiniwa	5.02	6.15	77.73	5.19	5.47	0.22	0.22

Swali liliwataka watahiniwa kubaini kuwa rangi nyeusi katika bendera ya taifa inawakilisha nini. Swali lilikuwa na ufaulu mzuri kuliko maswali mengine kwani watahiniwa wengi (77.73%) waliweza kubaini jibu sahihi ambalo ni C “watu.” Hii inadhihirisha kuwa asilimia kubwa ya watahiniwa walikuwa na ufahamu mzuri kuhusiana na mada ya Alama za Taifa.

Aidha, watahiniwa 172,941 walishindwa kubaini jibu sahihi na kukosa kwa uwiano unaokaribiana kwa kuchagua vipotoshi vilivyosalia ambavyo ni A “uoto” asilimia 5.02. Watahiniwa waliochagua jibu hili hawakuweza kubaini kuwa uoto na mimea huwakilishwa na rangi ya kijani katika Bendera ya Taifa. Aidha, watahiniwa waliochagua B “madini” ambao ni asilimia 6.15, hawakuwa na ufahamu kuwa madini huwakilishwa kwa rangi ya njano. Asilimia 5.19 ya watahiniwa walichagua D “ardhi” jibu ambalo si sahihi kwani hakuna rangi katika bendera ya taifa inayowakilisha ardhi. Asilimia 5.47 walichagua E “Hifadhi za wanyama pori” jibu ambalo halina uhusiano na Bendera ya Taifa. Kwa ujumla wao, watahiniwa walioshindwa kubaini jibu sahihi walionesha udhaifu mkubwa wa uelewa wa mada ya Alama za Taifa hususan Bendera ya Tanzania.

Swali la 5: Nembo ya taifa ni kielelezo cha

- A. Umoja, uhuru, uwezo na nguvu za taifa
- B. Uhuru, umoja, na raslimali za taifa
- C. Uwezo, uhuru, uoto wa asili na nguvu za taifa
- D. Uhuru, umoja na nguvu za taifa
- E. Uhuru na umoja.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A*	B	C	D	E	Wasiojibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	129,750	148,202	47,688	66,486	395,129	2,108	2,580
Asilimia ya watahiniwa	16.4	18.7	6.02	8.4	49.9	0.27	0.33

Swali la 5 lilenga kupima ufahamu wa watahiniwa kuhusu dhana ya Nembo ya Taifa kama kielelezo cha taifa. Mada ya alama za taifa ni kati ya mada ambazo inatarajiwa kila mtahiniwa awe na ufahamu wa kutosha kwani baadhi ya alama hizo zipo katika mazingira ya shule na katika nyaraka nyingi za serikali zinazoweza kupatikana kwa urahisi shulenii. Hata hivyo, majibu ya watahiniwa yamekuwa kinyume cha matarajio hayo kwani ni watahiniwa 129,750 tu sawa na asilimia 16.4 wameweza kuchagua jibu sahihi A “umoja, uhuru, uwezo na nguvu za taifa”.

Watahiniwa 395,129 sawa na asilimia 49.9 walichagua jibu lisilo sahihi E “uhuru na umoja”. Kuwepo kwa idadi kubwa ya watahiniwa waliochagua kipotoshi hiki huenda kulisababishwa na ukweli kwamba “uhuru na umoja” ni kauli mbiu ya taifa iliyoko katika nembo ya taifa hivyo watahiniwa walishindwa kutofautisha kauli mbiu na dhana ya nembo ya Taifa. Watahiniwa wengine walichagua vipotoshi vingine kama ifuatavyo; B “uhuru, umoja na raslimali za

taifa” (18.7%), C “uwezo, uhuru, uoto wa asili na nguvu za taifa” (6.02%) na D “uhuru, umoja na nguvu za taifa” (8.4%). Idadi kubwa ya watahiniwa walioshindwa kuchagua jibu sahihi inaashiria kuwa watahiniwa hawakuwa na uelewa wa kutosha kuhusu mada ya alama za taifa.

Swali la 6: Lengo kuu la kuruhusu mfumo wa vyama vingi vya siasa Tanzania ni

- A. kutimiza masharti ya washirika wa maendeleo
- B. kulinda haki za makundi maalum katika jamii
- C. kuwavutia wawekezaji wa kigeni
- D. kutekeleza maagizo ya Umoja wa Afrika
- E. kupanua demokrasia.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C	D	E*	Hawakujibu	Nyingine
Idadi ya watahiniwa	77,322	125,362	43,410	84,777	455,811	2,876	2,385
Asilimia ya watahiniwa	9.76	15.83	5.48	10.7	57.56	0.36	0.3

Swali lilipima uelewa wa watahiniwa kuhusiana na lengo kuu la kuruhusiwa kwa mfumo wa vyama vingi vya siasa nchini. Ufaulu wa watahiniwa katika swali hili ulikuwa wa wastani ambapo jumla ya watahiniwa 455,811 (57.56%) walichagua E “kupanua demokrasia”. Watahiniwa waliochagua jibu hili walikuwa na uelewa wa kutosha katika mada ndogo ya Ushindani wa Kidemokrasia katika Siasa.

Watahiniwa walioshindwa kubaini jibu sahihi walikuwa na mtawanyiko wa majibu yasiyo sahihi kama ifuatavyo: Jumla ya

watahiniwa 125,362 (15.83%) walichagua herufi B “kulinda haki za makundi maalum katika jamii”. Watahiniwa walivutiwa na jibu hili kutokana na ukweli kuwa, mfumo wa vyama vingi unaambatana na uwepo wa mashirika yasiyo ya kiserikali yanayotetea haki za makundi maalum, ingawa hili halikuwa lengo kuu la kuruhusiwa kwa vyama vingi nchini. Watahiniwa 84,777 (10.7%) walichagua D “kutekeleza maagizo ya Umoja wa Afrika” ambalo halikuwa jibu sahihi kwani hakukuwapo na maagizo kama hayo. Watahiniwa 77,322 (9.76%) walichagua A “kutimiza masharti ya washirika wa maendeleo”. Watahiniwa waliochagua jibu hili hawakusoma vizuri swali na kutafakari kabla ya kujibu kwani pamoja na ukweli kuwa miongoni mwa sababu za kuruhusiwa kwa vyama vingi lilikuwa ni shinikizo la washirika wa maendeleo, hili halikuwa lengo kuu kadiri ya matakwa ya swali. Ni asilimia ndogo tu ya watahiniwa (5.48) waliochagua kipotoshi C “kuwavutia wawekezaji wa kigeni”. Watahiniwa hawa walionesha ufahamu mdogo katika mada husika na huenda walibahatisha kufanya uchaguzi wa jibu hili.

- Swali la 7:** Chombo chenye mamlaka ya kusimamia uchaguzi wa Rais, Wabunge na Madiwani Tanzania ni
- A. Jeshi la Polisi
  - B. Tume ya Taifa ya Uchaguzi
  - C. Mahakama Kuu
  - D. Ofisi ya Msajili wa Vyama vya Siasa
  - E. Ofisi ya Waziri Mkuu.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B*	C	D	E	Hawakujibu	Nyingine
Idadi ya watahiniwa	109,995	491,926	74,970	45,147	66,013	1,882	2,046
Asilimia ya watahiniwa	13.88	62.12	9.47	5.7	8.34	0.24	0.26

Swali la 7 lilitoka mada ya Demokrasia na lililenga kupima ufahamu wa watahiniwa kuhusiana na chombo chenye mamlaka ya kusimamia Uchaguzi wa Rais, Wabunge na Madiwani nchini. Swali lilikuwa na ufaulu mzuri kwani watahiniwa 491,926 sawa na asilimia 62.12 waliweza kubaini jibu sahihi kwa kuchagua B “Tume ya Taifa ya Uchaguzi”. Watahiniwa waliochagua jibu hili wanaonesha kuwa walikuwa na ufahamu wa kutosha kuhusiana na uchaguzi mkuu wa Rais, Wabunge na Madiwani nchini na hivyo kutokuvutiwa na majibu mengine ambayo hayakuwa sahihi. Watahiniwa 109,995 (13.88%) walichagua A “Jeshi la Polisi” ambalo sio jibu sahihi. Waliochagua jibu hili yawezekana walidhani kwa kuwa Jeshi la Polisi ambalo limekuwa likisimamia ulinzi na usalama wakati wa uchaguzi, pia ndilo lenye mamlaka ya kusimamia uchaguzi. Watahiniwa hawa walikosa maarifa ya kutosha hivyo kuvutiwa na jibu hili ambalo sio sahihi.

Watahiniwa 74,970 (9.47%) walichagua C “ Mahakama Kuu” ambalo sio jibu sahihi. Watahiniwa hawa walionesha udhaifu mkubwa katika kujua kazi za mihimili ya serikali yaani Mahakama, Bunge na Baraza la Mawaziri, kwani sio kazi ya Mahakama kusimamia chaguzi nchini. Yawezekana watahiniwa hawa walidhani kwa kuwa Mahakama zimekuwa zikiamua kesi ambazo baadhi yake ni za uchaguzi, zinahusika pia na usimamizi wake jambo ambalo sio sahihi.

Jumla ya watahiniwa 66,013 (8.34%) walichagua E “Ofisi ya Waziri Mkuu” wakati watahiniwa waliobaki 45,147 (5.7%) walichagua D “Ofisi ya Msajili wa vyama vyaya siasa” ambayo hayakuwa majibu sahihi. Watahiniwa walioangukia katika kundi hili wanaonesha kuwa, hawana ufahamu wa kutosha kuhusiana na mada ya Katiba ya Tanzania kwani majukumu yote ya wahusika/ofisi za waliotajwa katika swali hili yameainishwa bayana.

Swali la 8: Haki ya kumiliki mali ipo kwenye kundi lipi la haki za binadamu?

- A. Kijamii na kiuchumi
- B. Kisiasa na kiuchumi
- C. Kikatiba na kisiasa
- D. Kijamii na kisiasa
- E. Kijamii na kiutamaduni

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A*	B	C	D	E	Wasiojibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	316,369	114,893	85,702	78,047	191,624	2,745	2,563
Asilimia ya watahiniwa	39.95	14.51	10.82	9.86	24.2	0.35	0.32

Swali la 8 lililenga kupima ufahamu wa watahiniwa kuhusu makundi mbalimbali ya haki za binadamu. Katika swali hili watahiniwa walitakiwa kubainisha kundi la haki za binadamu ambalo haki ya kumiliki mali ipo. Ufaulu katika swali hili haukuwa mzuri kwani watahiniwa 316,369 tu sawa na asilimia 39.95 waliweza kuchagua jibu sahihi A “Kijamii na Kiuchumi”. Kipotoshi E “Kijamii na Kiutamaduni” kilifuatia kwa kuwa na mvuto kwa watahiniwa wengi (24.02%) ingawa hakikuwa sahihi. Vipotoshi vingine vilikuwa na

mtawanyiko unaokaribiana kama ifuatavyo; B “Kisiasa na Kiuchumi” asilimia 14.51, C “Kikatiba na Kisiasa” asilimia 10.82 na D “Kijamii na Kisiasa” asilimia 9.86. Kuwepo kwa idadi kubwa ya watahiniwa (59.39%) walioshindwa kuchagua jibu sahihi kunaashira kuwa watahiniwa wengi hawana ufahamu wa kutosha wa makundi mbalimbali ya haki za binadamu, hivyo uchaguzi wa majibu yao ulikuwa wa kubahatisha. Swali hili lilipaswa kuwa na ufaulu mzuri zaidi kutokana na mwamko mkubwa uliopo sasa katika jamii kuhusu maswala mbalimbali ya haki za binadamu na elimu inayotolewa na asasi mbalimbali za kiraia, vyama vya siasa na vyombo mbalimbali vya habari kuhusu haki za binadamu.

Swali la 9: Ulinzi na Usalama wa Taifa letu ni jukumu la

- A. Jeshi la Ulinzi
- B. Idara ya Usalama wa Taifa
- C. Jeshi la Polisi
- D. Jeshi la Mgambo
- E. kila raia.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C	D	E*	Hawakujibu	Nyingine
Idadi ya watahiniwa	76,090	59,145	132,500	40,067	479,426	1,836	2,879
Asilimia ya watahiniwa	9.61	7.47	16.73	5.06	60.54	0.23	0.36

Swali lilitoka katika mada ya Ulinzi na Usalama wa Taifa na lillenga kupima uwezo wa watahiniwa kubainisha mwenye jukumu la ulinzi na usalama wa Taifa letu. Swali lilikuwa na ufaulu wa wastani ambapo watahiniwa 479,426 (60.54%) waliweza kubaini jibu sahihi

kwa kuchagua E “Kila raia”. Watahiniwa walioweza kuchagua jibu hili walikuwa na uelewa mzuri wa mwenye jukumu la msingi la ulinzi na Usalama wa Taifa letu na hivyo kutokuvutiwa na vipotoshi vingine vilivyojielekeza zaidi katika majeshi na taasisi zenyenye majukumu mahsusni katika tasnia ya ulinzi na usalama wa Taifa.

Watahiniwa 307,802 (38.87%) walikosa swali hili kwa kuchagua majibu yasiyo sahihi katika mchanganuo ufuatao: Watahiniwa 76,090 (9.61%) A “Jeshi la Ulinzi”, Watahiniwa 59,145 (7.47%) B “Idara ya Usalama wa Taifa”, Watahiniwa 132,500 (16.73%) C “Jeshi la Polisi” na Watahiniwa 40,067 (5.06%) D “Jeshi la Mgambo”. Watahiniwa waliochagua vipotoshi hivi hawakuwa na ufahamu kwamba pamoja na kuwepo kwa majeshi na taasisi mbalimbali zinazojihusisha na maswala ya ulinzi na usalama katika nchi, jukumu la msingi la ulinzi na usalama wa nchi liko mikononi mwa raia na ufanisi wa majeshi na taasisi nyngine za usalama kwa kiasi kikubwa unategemea ushirikiano kutoka kwa wananchi kwa kutoa taarifa za hali yoyote inayotishia usalama wa nchi.

Swali la 10: Miiongoni mwa kazi za Jeshi la Mgambo ni

- A. kukamata wahalifu na kuwafikisha katika kituo cha Polisi
- B. kutoa adhabu kwa wanaovunja sheria mijini
- C. kuzuia majanga ya moto mijini
- D. kukusanya kodi ya maendeleo sehemu za mijini
- E. kuzuia na kupambana na rushwa.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A*	B	C	D	E	Hawakujibu	Nyingine
Idadi ya watahiniwa	585,841	67,458	30,223	39,077	65,297	1,927	2,120
Asilimia ya watahiniwa	73.98	8.52	3.82	4.93	8.25	0.24	0.27

Swali lililenga kupima uwezo wa watahiniwa kubainisha jukumu la jeshi la mgambo kati ya majukumu yaliyokuwa yameainishwa. Watahiniwa walio wengi 585,841 (73.98%) waliweza kuchagua jibu sahihi ambalo ni A “kukamata wahalifu na kuwafikisha katika kituo cha Polisi.” Hii inaashiria kuwepo kwa ufahamu mzuri wa watahiniwa kuhusu mada ya Ulinzi na Usalama. Watahiniwa 67,458 (8.52%) walichagua herufi B “kutoa adhabu kwa wanaovunja sheria mijini”. Hili halikuwa jibu sahihi kwani chombo kinachoruhusiwa kutoa adhabu kwa watu wote ni Mahakama peke yake. Aidha, inawezekana kuwa watahiniwa walivutiwa na kipotoshi hiki kutokana na kuwepo kwa ukiukwaji wa sheria katika baadhi ya maeneo ya nchi ambapo mgambo pamoja na askari wa majeshi mengine wamekuwa wakiwaadhibu watu wanaotuhumiwa kukiuka sheria kwa kuwapiga, jambo ambalo sio sahihi.

Watahiniwa 65,297 (8.25%) walichagua herufi E “kuzuia na kupambana na rushwa”. Jibu hili halikuwa sahihi kwa sababu kimsingi hii sio kazi ya mgambo kwani kuna taasisi maalum iliyoundwa kwa ajili ya kuzuia na kupambana na rushwa nchini. Watahiniwa 39,077 (4.93%) walichagua herufi D “kukusanya kodi ya maendeleo sehemu za mijini.” Jibu hili halikuwa sahihi kwani kodi ya maendeleo ilishafutwa na haipo tena kisheria. Aidha, watahiniwa walivutiwa na jibu hili kutokana na askari mgambo kutumika wakati wa kukusanya kodi za aina nyingine katika Halmashauri mbalimbali

nchini. Watahiniwa 30,223 (3.82%) walichagua C “kuzuia majanga ya moto mijini” ambalo halikuwa sahihi. Watahiniwa hawa walishindwa kutofautisha majukumu ya Jeshi la Mgambo pamoja na Kikosi cha Zimamoto na hivyo kuonesha ufahamu mdogo katika mada ya ulinzi na Usalama.

Swali la 11: Utandawazi ni mfumo unaosisitiza kuwepo kwa

- A. teknolojia ya habari na mawasiliano katika nchi zinazoendelea
- B. haki sawa kwa watu wote duniani
- C. vyama vingi vya siasa katika nchi zinazoendelea
- D. biashara huria baina ya mataifa
- E. sekta isiyo rasmi katika nchi zinazoendelea.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C	D*	E	Wasiojibu	Mengine
Idadiya watahiniwa	416,782	184,307	60,454	84,196	41,176	2,967	2,061
Asilimia ya watahiniwa	52.6	23.3	7.63	10.63	5.2	0.37	0.32

Swali la 11 liliwataka watahiniwa kubaini msisitizo wa mfumo wa utandawazi. Watahiniwa wachache (84,196) sawa na asilimia 10.63 waliweza kuchagua jibu sahihi D “biashara huria baina ya mataifa”. Usahihi wa jibu unatokana na ukweli kuwa nguzo kubwa ya mfumo wa utandawazi ni biashara huria baina ya mataifa ambayo imerahisishwa na kupewa msukumo mkubwa na maendeleo ya teknolojia ya habari na mawasiliano hivyo kuibadili dunia kuwa kama kijiji.

Watahiniwa wengi (416,782) sawa na asilimia 52.6 walivutiwa na kipotoshi A “teknolojia ya habari katika nchi zinazoendelea” jibu ambalo halikuwa sahihi kwani kukua na kusambaa kwa utandawazi kumechangiwa na maendeleo ya teknolojia ya habari na mawasiliano duniani kote. Watahiniwa 184,307 (23.3%) walichagua B “haki sawa kwa watu wote duniani” jibu ambalo halikuwa na uhusiano wowote na dhana ya utandawazi. Watahiniwa 60,454 (7.63%) walichagua kipotoshi C “vyama vingi vya siasa katika nchi zinazoendelea”. Jibu hili pia liliwavutia watahiniwa kutokana na kuwepo kwa mfumo wa vyama vingi vya siasa nchini Tanzania. Watahiniwa 41,176 (5.2%) walichagua E “sekta isiyo rasmi katika nchi zinazoendelea.” Kipotoshi hiki kiliwavutia baadhi ya watahiniwa kutokana na msisitizo wa viongozi wa kisiasa kuhusu namna sekta isiyo rasmi inavyoweza kupunguza tatizo la kukosa ajira mionganoni mwa vijana. Kuwepo kwa idadi kubwa ya watahiniwa walioshindwa kuchagua jibu sahihi kunaashiria kuwa watahiniwa hawakuwa na maarifa ya kutosha kuhusu mada ndogo ya utandawazi. Aidha, ulinganifu wa kiwango cha ufaulu kitakwimu katika mada hii cha mwaka 2014 na 2013 inaonesha kuwa ufaulu katika mada hii umeendelea kuwa mbaya kwani mwaka 2013 ufaulu ulikuwa asilimia 39.9 na mwaka 2014 ufaulu umeshuka na kufikia asilimia 10.63. Hali hii inaashiria kuwa mada hii haifundishwi ipasavyo.

Swali la 12: Nini maana ya Ujasiri amali?

- A. Biashara yenye faida kubwa.
- B. Uwekezaji katika mradi au biashara.
- C. Biashara ndogo ndogo.
- D. Sekta isiyo rasmi.
- E. Ushujaa katika kumiliki mali.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B*	C	D	E	Hawakujibu	Nyingine
Idadi ya watahiniwa	78,348	418,176	143,658	38,512	108,476	2,294	2,497
Asilimia ya watahiniwa	9.89	52.8	18.14	4.86	13.7	0.28	0.32

Swali lililenga kupima ufahamu wa watahiniwa kuhusu dhana ya ujasiriamali. Ufaulu wa watahiniwa ulikuwa wa wastani ambapo watahiniwa 418,176 (52.8%) waliweza kubaini jibu sahihi kwa kuchagua B “uwekezaji katika mradi au biashara”. Watahiniwa waliochagua jibu hili walionesha kuwa na ufahamu wa mada ya ujasiriamali na hawakuvutiwa na vipotoshi ambavyo vilikuwa na mapungufu kadhaa. Watahiniwa wengine waliangukia katika machaguo ambayo hayakuwa sahihi.

Watahiniwa 143,658 (18.14%) walichagua C “Biashara ndogo ndogo”. Watahiniwa waliochagua jibu hili hawakuwa na ufahamu kuwa ujasiriamali sio biashara pekee bali unahuisha pia miradi. Aidha, ujasiriamali upo mdogo, wa kati na wa juu hivyo jibu hili halikubeba dhana pana ya ujasiriamali.

Watahiniwa 108,476 (13.7%) walichagua E “Ushujaa katika kumiliki mali” na watahiniwa 78,348 (9.89%) walichagua A “Biashara yenye faida kubwa.” Watahiniwa hawa walivutiwa na kuwepo kwa maneno “ushujaa” na “faida kubwa” katika majibu haya na hivyo kudhani kuwa yanahusiana na neno “ujasiriamali” kwenye swali husika. Watahiniwa hawa walikosa ufahamu wa dhana ya ujasiriamali na hivyo kujikuta wakivutiwa na vipotoshi hivyo. Watahiniwa wengine 38,512 (4.86%) walichagua D “Sekta isiyo rasmi” jibu ambalo halikuwa sahihi.

Swali la 13: Udhafu wa Umoja wa Mataifa (UNO) ni pamoja na

- A. Kushindwa kuzuia kusambaa kwa utandawazi
- B. Waafrika hawajawahi kushika wadhifa wa juu katika Umoja wa Mataifa
- C. Wanachama wachache kuwa na haki ya kura ya turufu
- D. Kushindwa kupitisha Azimio la Haki za Binadamu
- E. Nchi za kiafrika kutoshirikishwa katika vikao vyataga Baraza la Usalama.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C*	D	E	Wasiojibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	133,309	138,563	208,788	159,674	143,261	6,194	2,154
Asilimia ya watahiniwa	16.8	17.5	26.36	20.16	18.1	0.78	0.27

Swali la 13 lilenga kupima uwezo wa watahiniwa kuchambua udhaifu wa Umoja wa Mataifa (UNO) katika kutekeleza majukumu yake. Mada ya ushirikiano baina ya Tanzania na Mataifa mengine ni mada ambayo watahiniwa wengi walitarajiwa kufanya vizuri kutokana na ukweli kwamba walikuwa na fursa ya kupata taarifa nyingi za shughuli za Umoja wa Mataifa kutoka vyanzo mbalimbali ikiwa ni pamoja na vyombo vyataga habari kama magazeti, radio na televisheni. Tofauti na matarajio hayo watahiniwa 208,788 tu sawa na asilimia 26.36 waliweza kuchagua jibu sahihi C “wanachama wachache kuwa na haki ya kura ya turufu”.

Watahiniwa wengine walichagua vipotoshi vingine kwa mtawanyiko unaokaribiana kama ifuatavyo; Kipotoshi A “kushindwa kuzuia

kusambaa kwa utandawazi” (16.8%). Jibu hili halikuwa sahihi kwani utandawazi siyo tatizo kwa dunia bali ni mfumo wa dunia unaouunganisha watu wa mataifa mbalimbali katika nyanja za siasa, uchumi na jamii. Mfumo wa utandawazi umeifanya dunia kuwa kama kijiji kutokana na maendeleo ya teknolojia ya habari na mawasiliano. B “waafrika hawajawahi kushika wadhifa wa juu katika Umoja wa Mataifa”(17.5%) hili halikuwa jibu sahihi kwani nafasi ya Katibu Mkuu wa Umoja wa Mataifa imewahi kushikwa na waafrika, kwa mfano Koffi Annan na Boutrous Boutrous Ghali, D “kushindwa kupitisha Azimio la Haki za Binadamu” (20.16%) halikuwa jibu kwa sababu Azimio la Umoja wa Mataifa kuhusu Haki za Binadamu lilipitishwa mwaka 1948, E “nchi za kiafrika kutoshirikishwa katika vikao vya Baraza la Usalama” (18.1%) halikuwa pia jibu sahihi kwani nchi za kiafrika hushiriki vikao hivyo kwa mujibu wa taratibu za Umoja wa Mataifa. Kuwepo kwa idadi kubwa ya watahiniwa walioshindwa kubaini jibu sahihi kunaashiria kuwa watahiniwa hawana uelewa wa kutosha wa mada husika.

Swali la 14: Jaji Mkuu wa Tanzania huteuliwa na

- A. Bunge
- B. Waziri Mkuu
- C. Rais
- D. Makamu wa Rais
- E. Mwanasheria Mkuu wa Serikali.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C*	D	E	Hawakujibu	Nyingine
Idadi ya watahiniwa	94,999	99,022	452,510	64,394	76,176	2,645	2,206
Asilimia ya watahiniwa	12	12.5	57.14	8.13	9.62	0.33	0.28

Swali hili toka mada ya Katiba ya Tanzania lilipima ufahamu wa watahiniwa kuhusiana na mwenye mamlaka ya uteuzi wa Jaji Mkuu. Ufaulu katika swali hili ulikuwa wa wastani ambapo watahiniwa 452,510 (57.14) waliweza kuchagua jibu sahihi C “Rais”.

Aidha, watahiniwa wengine 334,591 walikuwa na mtawanyiko wa chaguzi zinazokaribiana (kati ya asilimia 8.13 hadi 12.5) kama ifuatavyo: Watahiniwa 99,022 (12.5%) walichagua B “Waziri Mkuu”; watahiniwa 94,999 (12%) walichagua A “Bunge”; watahiniwa 76,176 (9.62%) walichagua E “Mwanasheria Mkuu wa Serikali” na watahiniwa waliobaki 64,394 (8.13%) walichagua D “Makamu wa Rais”. Kwa ujumla, watahiniwa hawa hawakuwa na ufahamu sahihi wa mamlaka ya uteuzi wa Jaji Mkuu hivyo kujikuta wakivutika kuchagua vipotoshi ambavyo havikuwa majibu sahihi.

2.2 Sehemu B: Historia

Swali la 15: Wafanyabiashara kutoka Asia walianza kufika

Tanganyika katika karne ya ngapi?

- A. Karne ya 15.
- B. Karne ya 19.
- C. Karne ya 8.
- D. Karne ya 9.
- E. Karne ya 12.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C*	D	E	Hawakujibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	281,687	245,618	119,5 21	93,032	46,616	3,347	2,122
Asilimia ya watahiniwa	35.57	31.01	15.09	11.75	5.89	0.42	0.27

Swali liliwataka watahiniwa kubaini karne ambayo wafanyabiashara kutoka Asia walianza kufika Tanganyika. Swali hili lilitoka katika mada ya Uhusiano wa Jamii za Kitanzania na Jamii Nyingine za Kiasia na Kizungu. Watahiniwa wachache (15.09%) tu waliweza kuchagua jibu sahihi C “karne ya 8”. Watahiniwa hawa walikuwa na uelewa wa kutosha wa swali uliowawezesha kutofautisha karne ya 8 na karne nyingine zilizobainishwa katika vipotoshi kwani baadhi ya vipotoshi kama A “Karne ya 15” na B “Karne ya 19” vinahusiana kwa kiasi kikubwa na kuja kwa wageni kama Wareno (karne ya 15) na wakoloni (karne ya 19). Hivyo, ilikuwa ni rahisi kwa watahiniwa wasio na uelewa juu ya mada husika kuhusisha vipotoshi hivi na jibu sahihi. Aidha, watahiniwa waliochagua vipotoshi D “Karne ya 9” na E “Karne ya 12” licha ya kuwa na ufahamu kuwa biashara kati ya Afrika Mashariki na Bara la Asia ilikuwa imeshamiri kuanzia karne ya 9 na ya 12, walishindwa kubaini kuwa swali lilitaka kujua “mwanzo” wa kuja kwa wafanyabiashara hao nchini Tanganyika. Kwa ujumla, uwepo wa asilimia kubwa (84.91%) ya watahiniwa waliokosa swali hili kunaonesha kuwa mada ya Uhustiano wa Kibashara kati ya Jamii za Kitanzania na Jamii Nyingine za Kiasia na Kizungu haikufanyika vizuri.

Swali 16: Kabla ya ukoloni, mojawapo ya kazi za Mkuu wa ukoo ilikuwa ni

- A. kutatua migogoro
- B. kusaini mikataba na wakoloni
- C. kuongeza idadi ya mifugo
- D. kujenga nyumba
- E. kuanzisha vijiji vya ujamaa.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A*	B	C	D	E	Hawakujibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	448,601	143,516	50,204	40,244	104,462	2,628	2,288
Asilimia ya watahiniwa	56.65	18.12	6.34	5.08	13.19	0.33	0.29

Swali hili lilipima uwezo wa watahiniwa kubaini mojawapo ya majukumu ya Mkuu wa ukoo kabla ya ukoloni. Hili ni mojawapo ya maswali yaliyokuwa na ufaulu wa wastani kwani watahiniwa wengi 448,601 (56.65%) walichagua jibu sahihi ambalo ni A “kutatua migogoro”. Watahiniwa hawa pengine waliweza kubaini jibu sahihi kwa sababu licha ya kufundishwa darasani, walikuwa na uwezo wa kuhawilisha mafunzo kwa kuhusianisha na hali halisi katika koo zao pindi migogoro inapotokea. Mara nyingi ni viongozi wa koo ambao husuluuhisha hii migogoro. Hata hivyo, asilimia 18.12 ya watahiniwa waliochagua B “kusaini mikataba na wakoloni” na E “kuanzisha vijiji vya ujamaa” (13.19%) walishindwa kuelewa swali liliwataka kubainisha mojawapo ya majukumu ya Mkuu wa ukoo “kabla” ya ukoloni. Kwa ujumla, watahiniwa hawa walishindwa kuelewa kuwa mikataba ya ulaghai ilisainiwa wakati wa ukoloni na vijiji vya ujamaa vilianzishwa baada ya ukoloni. Vilevile, watahiniwa waliochagua C

“kuongeza idadi ya mifugo” (6.34%) na D “kujenga nyumba” (5.08%) walishindwa kuelewa kuwa haya hayakuwa majukumu ya msingi ya Mkuu wa ukoo. Pamoja na hayo, siyo jamii zote zilikuwa zikifuga mifugo.

Swali la 17: Mkutano wa kuligawa Bara la Afrika ulifanyika mjini

- A. Berlin
- B. London
- C. Roma
- D. Paris
- E. New York.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A*	B	C	D	E	Hawakujibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	519,845	80,288	62,229	37,418	87,441	2,575	2,147
Asilimia ya watahiniwa	65.64	10.14	7.86	4.72	11.04	0.33	0.27

Swali hili lililenga kupima ufahamu wa watahiniwa kuhusu mji ulipofanyika mkutano wa kuligawa Bara la Afrika. Watahiniwa 519,845 (65.64%) walikuwa na ufahamu wa mahali ambapo mataifa ya kibepari yaliitisha mkutano wa kuligawa bara la Afrika hivyo waliweza kuchagua jibu sahihi A “Berlin”. Aidha, watahiniwa 80,288 (10.14%) walichagua B “London”, 62,229 (7.86%) walichagua C “Roma”, 37,418 (4.72%) walichagua D “Paris” na 87,441 (11.04%) walichagua E “New York” ambayo hayakuwa majibu sahihi. Umaarufu wa miji hii pengine ndiyo uliowafanya watahiniwa hawa kuchagua vipotoshi hivi. Kwa mfano, New York ni makao makuu ya Umoja wa Mataifa, Roma ni makao makuu ya Shirika la Chakula na

Kilimo na Paris ni makao makuu ya Shirika la Elimu, Sayansi na Utamaduni.

Swali la 18: Azimio la Arusha lilihusu

- A. uhuru na kazi
- B. siasa na kilimo
- C. elimu kwa wote
- D. ujamaa na kujitegemea
- E. mfumo wa vyama vingi.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C	D*	E	Hawakujibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	71,405	83,181	209,792	290,027	134,137	1,711	1,690
Asilimia ya watahiniwa	9.02	10.5	26.49	36.62	16.94	0.22	0.21

Swali lilipima uwezo wa watahiniwa kubaini mojawapo ya malengo ya Azimio la Arusha ambapo asilimia 36.62 ya watahiniwa wote ndio waliopata swalii hili kwa kuchagua jibu sahihi D “ujamaa na kujitegemea”. Aidha, asilimia 46.01 ya watahiniwa waliochagua A “uhuru na kazi”, B “siasa na kilimo”, na C “elimu kwa wote” walivutiwa na vipotoshi hivi ambavyo kwa kiasi kikubwa vilishabihiana na malengo ya Azimio la Arusha. Aidha, walishindwa kuelewa kuwa, “uhuru na kazi” ilikuwa ni kaulimbiu iliyotumiwa na TANU baada ya uhuru wakati “siasa na kilimo” na “elimu kwa wote” yalikuwa ni maazimio yaliyotolewa baada ya Azimio la Arusha yakilenga kuboresha sekta ya kilimo na kuongeza uzalishaji wa mazao ya chakula na biashara wakati “Elimu kwa wote” ililenga kumwezesha kila mtu kupata elimu. Watahiniwa waliochagua E “mfumo wa vyama vingi” (16.94%) walivutiwa na kipotoshi hiki

pengine kutokana na kuwa mfumo wa vyama vingi umekuwa maarufu kwa siku za hivi karibuni lakini walishindwa kubaini kuwa wakati wa Azimio la Arusha kulikuwa hakuna vyama vingi kwani mfumo huo ulipigwa marufuku nchini mwaka 1965 na ulirejeshwa tena mwaka 1992.

Swali la 19: Katika zama za mwisho za mawe mgawanyo wa kazi katika jamii ulizingatia

- A. busara na utajiri
- B. busara na umri
- C. uzoefu na busara
- D. umri na jinsia
- E. utajiri na umri.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C	D*	E	Hawakujibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	69,770	124,387	149,977	408,699	34,906	2,495	1,709
Asilimia ya watahiniwa	8.81	15.71	18.94	51.61	4.41	0.32	0.22

Swali liliwataka watahiniwa kubaini vigezo vilivyozingatiwa katika mgawanyo wa kazi katika kipindi cha Zama za Mwishes za Mawe. Watahiniwa wengi (51.61%) waliweza kuchagua jibu sahihi D “umri na jinsia.” Watahiniwa hawa walionesha umahiri na ufahamu wa hali ya juu katika kubaini jibu sahihi kwani vipotoshi vyote vilivyotolewa vilishabihiana kwa namna moja au nyingine na jibu sahihi kiasi cha kuwafanya watahiniwa wasio makini kuchagua vipotoshi hivi ambavyo ni: A “busara na utajiri” (8.81%), B “busara na umri” (15.71%), C “uzoefu na busara” (18.94%), na E “utajiri na umri” (4.41%). Vipotoshi vyote hivi vinashabihiana na sifa za kiongozi kwa

namna moja ama nyingine katika baadhi ya jamii. Watahiniwa waliochagua vipotoshi hivi hawakuwa na ujuzi mahususi juu ya mgawanyo wa kazi ulivyofanywa wakati wa zama za mwisho za mawe. Aidha, watahiniwa 2,495 (0.32%) hawakujibu kabisa swali hili.

Swali la 20: Mwanadamu wa mwanzo alianza kutembea kwa miguu miwili katika hatua ya

- A. Primates
- B. Homo Sapiens
- C. Homo Habilis
- D. Zinjanthropus
- E. Homo Erectus.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C	D	E*	Hawakujibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	60,259	174,723	205,952	278,533	65,999	4,351	2,126
Asilimia ya watahiniwa	7.61	22.06	26.01	35.17	8.33	0.55	0.27

Swali hili lililenga kupima uelewa wa watahiniwa katika kubaini hatua mbalimbali za mabadiliko ya binadamu. Japo mada ya Chimbuko la Mwanadamu ilitegemewa kuwa na ufaulu mzuri kutokana na swali lake kuuliza juu ya asili ya binadamu ambayo bila shaka kila mtahiniwa angevutiwa kujua, ni watahiniwa 65,999 (8.33%) tu walioweza kuchagua jibu sahihi E “Homo Erectus”. Watahiniwa wengi 719,467 (90.85%) walikosa swali hili kutokana na kuvutiwa na vipotoshi katika swali hili. Kwa mfano, watahiniwa 278,533 (35.17%) walivutiwa na kipotoshi D “Zinjanthropus” pengine kwa sababu ni hatua ambayo watahiniwa wengi wanaifahamu sana kutokana na ukweli kwamba fuvu lake liligunduliwa katika bonde la Olduvai nchini

Tanzania. Aidha, watahiniwa waliochagua A “Primates” (7.61%), B “Homo Sapiens” (22.06%) na C “Homo Habilis” (26.01%) walijibu hivyo ama kwa kubahatisha au kushindwa kuelewa kwamba kila hatua ya mabadiliko ya mwanadamu iliambatana na tabia zake mahsus. Aidha, “Homo Erectus” ilikuwa ni hatua ambayo binadamu alianza kutembea kwa kutumia miguu miwili hivyo kuwa tofauti na wanyama wengine katika kundi la “Primates”. Watahiniwa 4,351 sawa na asilimia 0.55 hawakujibu kabisa swali hili.

Swali la 21: Utawala wa Waingereza katika Tanganyika ulimalizika katika karne ya ngapi?

- A. 15.
- B. 19.
- C. 20.
- D. 18.
- E. 17.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C*	D	E	Hawakujibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	113,989	297,738	195,046	125,967	53,661	3,235	2,307
Asilimia ya watahiniwa	14.39	37.6	24.63	15.91	6.78	0.41	0.29

Swali hili liliwataka watahiniwa kubaini karne ambayo utawala wa Waingereza katika Tanganyika ulimalizika. Swali hili pia halikuwa na ufaulu mzuri kwani ni watahiniwa 195,046 (24.63%) tu waliweza kuchagua jibu sahihi C “20”. Watahiniwa walio wengi (37.6%) walivutiwa na kipotoshi B “19” kutokana na ukweli kuwa karne ya 19 ni maarufu sana mionganii mwa wanahistoria kwa kuwa iligubikwa na matukio mengi ya kihistoria kama vile kuingizwa kwa ukoloni

katika Afrika na mapambano yaliyoanzishwa na Waafrika kuupinga ukoloni huo. Aidha, watahiniwa waliochagua vipotoshi A “15”, D “18” na E “17” hawakuwa na uelewa wowote kwenye swali hili hivyo kuamua kukisia kwani vipotoshi hivi havikuwa na uhusiano wowote na kumalizika kwa utawala wa Waingereza katika Tanganyika.

Swali la 22: Vita vilivyotokea Rwanda mwaka 1994 vilitokana na

- A. ukabila
- B. utajiri
- C. rushwa
- D. ukabaila
- E. ubepari.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A*	B	C	D	E	Hawakujibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	337,157	50,385	103,794	133,841	160,138	3,455	3,173
Asilimia ya watahiniwa	42.57	6.36	13.11	16.9	20.22	0.44	0.4

Swali liliwataka watahiniwa kubaini chanzo cha vita vilivyotokea Rwanda mwaka 1994. Jumla ya watahiniwa 337,157 (42.57%) waliweza kujibu swali hili kwa usahihi kwa kuchagua A “ukabila”. Hata hivyo watahiniwa asilimia 56.59 waliochagua vipotoshi B, C, D na E waliokosa swali hili kwa sababu walishindwa kubaini chanzo mahususi kilichosababisha vita katika nchi ya Rwanda. Licha ya kwamba vipotoshi vilitolewa vimekuwa vikisababisha migogoro mbalimbali katika nchi za Kiafrika, vita vilivyotokea nchini Rwanda vilisababishwa na ukabila.

Swali la 23: Watangulizi wa mwanzo wa ukoloni kufika Zanzibar na Tanganyika walikuwa

- A. Wafanyabiashara
- B. Wamisionari
- C. Wapelelezi
- D. Walowezi
- E. Waarabu.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C*	D	E	Hawakujibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	143,478	148,304	369,770	45,108	80,326	2,588	2,369
Asilimia ya watahiniwa	18.12	18.73	46.69	5.7	10.14	0.33	0.3

Swali hili lilipima uwezo wa watahiniwa kubaini watangulizi wa mwanzo wa ukoloni kufika Zanzibar na Tanganyika. Jumla ya watahiniwa 369,770 (46.69%) waliweza kuchagua jibu sahihi ambalo ni C “Wapelelezi”. Watahiniwa hawa walikuwa na ufahamu wa kutosha juu ya vitangulizi vya ukoloni. Aidha, watahiniwa waliojibu A “Wafanyabiashara” (18.12%) na B “Wamisionari” (18.73%) walielewa kwamba wote walikuja kama vitangulizi vya ukoloni lakini kimsingi wapelelezi ndio walitangulia makundi mengine. Vilevile, watahiniwa waliochagua E “Waarabu” (10.14%) walivutiwa na kipotoshi hiki kwa sababu “Waarabu” walikuja Afrika Mashariki kutoka Mashariki ya Kati na ya Mbali kabla ya makundi mengine. Aidha, lakini walishindwa kufahamu kuwa, Waarabu hawakuwa vitangulizi vya ukoloni. Watahiniwa waliojibu D “Walowezi” (5.7%) yawezekana walijibu kwa kubuni na hawakuwa na uelewa wowote kwenye swali hili kwani walowezi walikuja Afrika ili kuhodhi mashamba na migodi ya madini lakini si kama vitangulizi vya

ukoloni. Hata hivyo, watahiniwa 2,588 sawa na asilimia 0.33 hawakujibu kabisa swali hili.

- Swali la 24:** Chama cha kuajiri vibarua wakati wa ukoloni katika Tanganyika kiliitwa
- A. MANAMBA
  - B. TFL
  - C. TAA
  - D. JUWATA
  - E. SILABU.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C	D	E*	Hawakujibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	341,091	101,359	126,408	61,415	155,767	3,357	2,546
Asilimia ya watahiniwa	43.07	12.8	15.96	7.75	19.67	0.42	0.32

Swali liliwataka watahiniwa kubaini jina la chama cha kuajiri vibarua wakati wa ukoloni katika Tanganyika. Hili ni mojawapo ya maswali ambayo hayakufanywa vizuri kwa kuwa ni watahiniwa wachache (19.67%) tu walioweza kuchagua jibu sahihi ambalo ni E “SILABU”. Watahiniwa hawa walikuwa na ufahamu wa kutosha jinsi utawala wa kikoloni ulivyoweza kuendeleza uchumi wao. Watahiniwa walio wengi (43.07%) walivutiwa na kipotoshi A “MANAMBA”. Pengine watahiniwa hawa walishindwa kubaini kuwa “MANAMBA” walikuwa vibarua na siyo chama. Pia, inawezekana vipotoshi B “TFL” (12.8%), C “TAA” (15.96%) na D “JUWATA” (7.75%) vilichaguliwa na watahiniwa walioshindwa kubaini kuwa, chama cha kuajiri vibarua wakati wa ukoloni (SILABU) kilianzishwa na wakoloni kwa ajili ya kupata vibarua kwa urahisi katika mashamba ya mkonge wakati

vyama vingine vilivyotajwa katika vipotoshi vilianzishwa na Waafrika kabla na baada ya uhuru kwa manufaa yao. Hata hivyo, watahiniwa 3,357 (0.42%) hawakujibu kabisa swali hili.

Swali la 25: Chimbuko la familia ni

- A. ndugu na marafiki
- B. ukoo na kabilia
- C. baba na mama
- D. watoto
- E. wazee na vijana.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C*	D	E	Hawakujibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	39,431	121,794	548,215	49,466	29,093	1,971	1,973
Asilimia ya watahiniwa	4.98	15.38	69.22	6.25	3.67	0.25	0.25

Swali liliwataka watahiniwa kubaini chimbuko la familia. Watahiniwa wengi (69.22%) waliweza kuchagua jibu sahihi C “baba na mama”. Watahiniwa hawa walionyesha kuwa na uelewa wa kutosha wa mada ya Familia hivyo kuwa rahisi kwao kubaini jibu sahihi kutoka kwenye vipotoshi vyenye uhusiano mkubwa na jibu. Watahiniwa waliochagua vipotoshi vingine katika swali hili walivutwa na uhusiano mkubwa uliopo kati ya vipotoshi hivi na familia.

Swali la 26: Mageuzi ya viwanda huko Ulaya yalitokea kati ya karne za

- A. 16 na 17
- B. 15 na 16
- C. 17 na 18
- D. 18 na 19
- E. 15 na 20

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C	D*	E	Hawakujibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	98,782	173,034	154,057	260,240	98,662	4,627	2,541
Asilimia ya watahiniwa	12.47	21.85	19.45	32.86	12.46	0.58	0.32

Swali hili lilipima uwezo wa watahiniwa kubaini karne ambayo mageuzi ya viwanda yalitokea huko Ulaya. Watahiniwa 260,240 (32.86%) waliweza kuchagua jibu sahihi D “18 na 19” pengine kwa sababu mageuzi ya viwanda yalichangia kwa kiwango kikubwa kukomeshwa kwa biashara ya utumwa na kutawaliwa kwa bara la Afrika. Hivyo, matukio haya ya kihistoria yaliwawezesha watahiniwa kuelewa vyema mada ya mageuzi ya viwanda. Aidha, vipotoshi A, B, C na E havikuhusiana kabisa na swali na kuchaguliwa kwake kunaashiria kuwa watahiniwa hawa walishindwa kuelewa mtiririko wa matukio ya kihistoria kuhusu kukua kwa mfumo wa ubepari kwa sababu kulikuwa hakuna mageuzi ya viwanda huko Ulaya kabla ya karne ya 18. Kwa mantiki hiyo, machaguo ya watahiniwa yaliyojumuisha kipindi kabla ya karne ya 18 yalikuwa siyo sahihi. Hali kadhalika, katika karne ya 20 tayari ubepari ulikuwa umekwishaingia katika hatua ya ubeberu hivyo isingeheusishwa na mageuzi ya viwanda. Vilevile, uwepo wa watahiniwa 4,627 (0.58%) ambao hawakujibu kabisa swali hili ni uthibitisho mwingine kuwa, watahiniwa wengi hawakuwa na maarifa ya kutosha kuhusiana na

mada za Biashara ya Utumwa na Uvamizi wa Kikoloni katika Afrika kuanzia miaka ya 1880.

Swali la 27: Jamii za Afrika Mashariki zilizowapinga wakoloni kwa njia ya vita ni pamoja na

- A. Wanandi na Wahehe
- B. Wasangu na Wabena
- C. Waha na Wakamba
- D. Waganda na Wabena
- E. Wabena na Wapare.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A*	B	C	D	E	Hawakujibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	451,750	96,362	104,538	63,608	70,242	3,064	2,379
Asilimia ya watahiniwa	57.04	12.17	13.2	8.03	8.87	0.39	0.3

Swali hili lilipima ufahamu wa watahiniwa kuhusu jamii za Afrika Mashariki zilizowapinga wakoloni kwa njia ya vita. Jibu sahihi la swali hili ni A “Wanandi na Wahehe” ambalo lilichaguliwa na asilimia 57.04 ya watahiniwa wote. Hii inaashiria kuwa watahiniwa wengi walikuwa na ufahamu wa kutosha juu ya uvamizi wa Bara la Afrika na mapambano yaliyoanzishwa na Waafrika kupinga uvamizi wa wakoloni. Aidha, jumla ya watahiniwa 334,750 (42.27%) walikosa swali hili kwa kuchagua B “Wasangu na Wabena”, C “Waha na Wakamba”, D “Waganda na Wabena” na E “Wabena na Wapare”. Vipotoshi hivi vinahusisha baadhi ya jamii zilizopinga ukoloni bila kujihusisha na vita au jamii ambazo hazikushiriki kabisa katika kupinga utawala wa kikoloni. Aidha, kuwepo kwa asilimia 0.39 ya watahiniwa ambao hawakujibu kabisa swali hili kunadhihirisha kuwa,

watahiniwa wengi hawakuelewa kwa kina mada ya Kuanzishwa kwa Ukoloni katika Afrika. Jambo hili pia linachangia kushusha kiwango cha ufaulu wa wanafunzi.

Swali la 28: Baharia wa kwanza wa Ureno kufika Afrika alikuwa

- A. Vasco Da Gama
- B. David Livingstone
- C. Batholomew Diaz
- D. Johann Krapf
- E. Fransisco D' almeida.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C*	D	E	Hawakujibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	382,961	128,583	178,479	55,658	41,200	2,568	2,494
Asilimia ya watahiniwa	48.36	16.24	22.54	7.03	5.2	0.32	0.31

Swali hili lilipima uwezo wa watahiniwa kubaini Baharia wa kwanza wa Ureno kufika Afrika. Ni watahiniwa wachache tu (22.54%) walioweza kuchagua jibu sahihi C “Batholomew Diaz”. Watahiniwa hawa walikuwa na uelewa juu ya wapelelezi na mabaharia wa mwanzo kutoka Ulaya waliofika Afrika. Aidha, kipotoshi A “Vasco Da Gama” kilivutia watahiniwa wengi (48.36%) pengine kutokana na umaarufu wake kwani ndiye mpelelezi na baharia wa kwanza wa Kireno aliyefanikiwa kufika India. Watahiniwa waliochagua kipotoshi E “Fransisco D’ almeida” (5.2%) walishindwa kubaini kuwa japo alitoka Ureno na kushirikiana na Vasco Da Gama kuteka miji ya Zanzibar, Pemba na Mafia lakini alitanguliwa na Batholomew Diaz. Vipotoshi vingine B “David Livingstone” na D “Johann Krapf” vilichaguliwa na watahiniwa ambao hawakuwa na uelewa wa

kutosha juu ya mada za Uhusiano wa Kibiashara kati ya Jamii za Kitanzania na Kizungu na Vitangulizi vya Ukoloni katika Tanganyika na Zanzibar. Dr. Livingstone na Krapf walikuwa ni wapelelezi waliota mchango mkubwa katika kueneza utawala wa Kijerumani na Kiingereza katika Afrika ya Mashariki katika karne ya 19 na hawakuwa mabaharia kutoka Ureno.

Swali la 29: Mazao yaliyoletwa na Wareno katika Tanganyika ni pamoja na

- A. mihogo na kahawa
- B. kahawa na karafuu
- C. mahindi na mihogo
- D. katani na mihogo
- E. korosho na nazi.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C*	D	E	Hawakujibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	84,896	295,077	174,116	97,437	134,148	3,564	2,705
Asilimia ya watahiniwa	10.72	37.26	21.99	12.3	16.94	0.45	0.34

Swali hili liliwataka watahiniwa kubainisha mazao yaliyoletwa na Wareno katika Tanganyika. Ni asilimia 21.99 tu ya watahiniwa walioweza kuchagua jibu sahihi C “mahindi na mihogo”. Watahiniwa wengi (37.26%) walichagua kipotoshi B “Kahawa na Karafuu” pengine kwa sababu hayo ni mojawapo ya mazao ya biashara yaliyotiliwa mkazo kabla na baada ya uhuru nchini Tanzania. Hivyo watahiniwa hawa walichagua mazao hayo kutokana na umuhimu wake katika uchumi wa nchi pasipo kuzingatia matakwa ya swali. Baadhi ya mazao yaliyokuwa kwenye vipotoshi vingine huenda

yalichaguliwa na baadhi ya watahiniwa kwa kuwa yanapatikana katika mazingira yao lakini kimsingi mazao hayo hayakuletwa na Wareno.

Swali la 30: Mataifa ya Ulaya yaliyogombea mto Naili yalikuwa

- A. Ufaransa na Ubelgiji
- B. Uingereza na Ujerumanî
- C. Ufaransa na Ureno
- D. Uingereza na Ufaransa
- E. Ubelgiji na Ureno.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C	D*	E	Hawakujibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	153,979	269,732	124,900	149,730	86,717	4,464	2,421
Asilimia ya watahiniwa	19.44	34.06	15.77	18.91	10.95	0.56	0.31

Swali liliwataka watahiniwa kubainisha mataifa ya Ulaya yaliyogombea mto Naili. Swali hili lilijibiwa kiusahihi na idadi ndogo ya watahiniwa (18.91%) waliokuwa na uelewa juu ya mada ya Uvamizi wa Kikoloni katika Afrika Kuanzia Miaka ya 1880 na hasa maeneo yaliyogombaniwa zaidi kama vile Misri na mabonde ya mito Naili na Kongo hivyo kuchagua jibu sahihi D “Uingereza na Ufaransa”. Kipotoshi B “Uingereza na Ujerumanî” kilivutia watahiniwa wengi (34.06%) pengine kutokana na umaarufu wa mataifa hayo katika mchakato wa kulivamia na kuligawa bara la Afrika. Jumla ya watahiniwa 365,596 (46.16%) ya watahiniwa waliochagua A “Ufaransa na Ubelgiji”, C “Ufaransa na Ureno” na E “Ubelgiji na Ureno” walishindwa kuelewa maeneo mahususi yaliyokuwa yakigombewa zaidi na mataifa ya Ulaya hivyo kutoa majibu yasiyo sahihi. Aidha, watahiniwa 4,464 (0.56%) hawakujibu

swali hili hali inayoonesha kuwa mada ya Uvamizi wa Kikoloni katika bara la Afrika haikueleweka ipasavyo kwa watahiniwa hawa.

Swali la 31: Harakati za kudai uhuru barani Afrika zilianza baada ya

- A. kuundwa kwa Umoja wa Afrika
- B. kuanguka kwa Muungano wa Kisovieti
- C. vita kuu ya pili ya dunia
- D. kukomeshwa kwa biashara ya utumwa
- E. kuanzishwa kwa vyama vingi Afrika.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C*	D	E	Hawakujibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	130,797	48,192	375,169	146,576	85,595	3,159	2,455
Asilimia ya watahiniwa	16.52	6.09	47.37	18.51	10.81	0.4	0.31

Swali hili lilipima ufahamu wa watahiniwa katika kubaini kipindi ambacho harakati za kudai uhuru barani Afrika zilianza. Swali hili lilikuwa na ufaulu wa wastani kwa kuwa ni asilimia 47.37 tu ya watahiniwa walichagua jibu sahihi C “Vita Kuu ya Pili ya Dunia”. Vipotoshi vingine havikuwa na uhusiano wowote na matakwa ya swali. Kwa mfano, Umoja wa Afrika uliundwa mwaka 1963 na kuanguka kwa Muungano wa Kisovieti kulitokea mwanzoni mwa miaka ya 1990 ambapo nchi nyingi za Afrika zilikuwa zimekwisha pata uhuru wake. Hali kadhalika, kukomeshwa kwa biashara ya utumwa kulifuatiwa na kipindi cha ukoloni, hivyo kufanya chaguo D “kukomeshwa kwa biashara ya utumwa” kutokuwa sahihi. Aidha, chaguo E “kuanzishwa kwa vyama vingi Afrika” halikuwa jibu sahihi kwa sababu mfumo wa vyama vingi ulirejeshwa Afrika miaka ya 1990 wakati nchi nyingi za Afrika zilikuwa zimekwishapata uhuru.

Kwa ujumla, watahiniwa waliochagua vipotoshi hivi walionesha udhaifu mkubwa kwa kushindwa kujua matukio muhimu ya kihistoria katika vipindi mbalimbali.

Swali la 32: Mwanasayansi aliyeleza hatua za mabadiliko ya binadamu aliiwa

- A. Mary Leakey
- B. Charles Darwin
- C. Louis Leakey
- D. Richard Leakey
- E. John Speke.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B*	C	D	E	Hawakujibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	70,098	290,306	191,668	133,204	100,407	3,498	2,762
Asilimia ya watahiniwa	8.85	36.66	24.2	16.82	12.68	0.44	0.35

Swali hili liliwataka watahiniwa kubainisha mwanasayansi aliyeleza hatua za mabadiliko ya binadamu. Jumla ya watahiniwa 290,306 (36.66%) walichagua jibu sahihi B “Charles Darwin” kwa sababu walikuwa na ufahamu juu ya nadharia ya mwanasayansi huyu kuhusu Chimbuko na Mabadiliko ya Binadamu. Aidha, jumla ya watahiniwa 261,766 (33.05%) walikosa swali hili kwa kuchagua A “Mary Leakey” na C “Louis Leakey”. Watahiniwa hawa walivutiwa na vipotoshi hivi kutokana na umaarufu wa “Mary na Leakey” ambao ndiyo waliogundua fuvu la mwanadamu wa kale (Zinjanthropus). Watahiniwa waliochagua kipotoshi D “Richard Leakey” (16.82%) walivutiwa na jina “Leakey” wakilihusianisha na jina la mwanasayansi aliyevumbua fuvu la mtu wa kale. Aidha, watahiniwa

waliochagua E “John Speke” (12.68%) hawakuwa na uelewa wa swali kwani kipotoshi hiki hakina uhusiano wowote na dhana ya chimbuko na mabadiliko ya binadamu kwani “John Speke” alikuwa ni mpelelezi.

2.3 Sehemu C: Jiografia

Swali la 33: Jua linapokuwa katika kizio cha kusini, pepo huvuma kutoka upande gani?

- A. Kusini.
- B. Magharibi.
- C. Mashariki.
- D. Kaskazini.
- E. Kaskazini Mashariki.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C	D*	E	Wasiojibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	93,842	131,318	152,623	269,244	139,220	3,346	2,350
Asilimia ya watahiniwa	11.85	16.58	19.27	34	17.58	0.42	0.3

Swali hili lilipima uelewa wa watahiniwa kuhusu uhusiano kati ya jua la utosi na uelekeo wa upemo. Hili ni moja kati ya maswali ambayo ufaulu wake ulikuwa hafifu ambapo ni asilimia 34 tu ya watahiniwa walichagua D “Kaskazini” ambalo lilikuwa jibu sahihi. Kwa ujumla, wakati jua la utosi linapokuwa katika kizio cha kusini pepo huvuma kutoka kizio cha kaskazini kuelekea kusini ili kujaza mgandamizo mdogo wa hewa ambao husababishwa na ongezeko la joto katika kizio cha kusini. Majibu ya watahiniwa asilimia 65.28 waliobaki

ambayo hayakuwa sahihi yamefafanuliwa kama ifuatavyo: Watahiniwa waliochagua A “kusini” ni 11.85%, B “Magharibi” ni 16.58%, C “Mashariki” ni 19.27%, na E “Kaskazini Mashariki” 17.58%. Mwelekeo huu wa majibu ya watahiniwa unaonesha kuwa watahiniwa hao walikuwa na ufahamu mdogo juu ya athari za jua la utosi katika mabadiliko ya uelekeo wa pepo. Aidha watahiniwa 3,346 sawa na asilimia 0.42 hawakufanya swali hili na watahiniwa 2,350 sawa na asilimia 0.3 hawakujibu ipasavyo hivyo uchaguzi wao kutohesabika.

Swali la 34: Idadi ya wakazi wa eneo fulani inaweza kupatikanaje?

- A. Kuhesabu watoto waliozaliwa.
- B. Kwa kuhesabu watu waliokufa.
- C. Kuhesabu wakimbizi.
- D. Kutathmini ukubwa wa eneo.
- E. Kufanya sensa ya watu.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C	D	E*	Wasiojibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	43,557	34,468	37,639	48,760	623,287	1,893	2,339
Asilimia ya watahiniwa	5.5	4.35	4.75	6.16	78.7	0.24	0.3

Swali hili lilipima uelewa wa watahiniwa kuhusu idadi ya watu hasa namna inavyoweza kupatikana. Swali hili ni kati ya maswali ambayo yalijibiwa vizuri na watahiniwa. Zaidi ya robo tatu ya watahiniwa wote waliofanya mtihani (78.7%) walichagua E “kufanya sensa ya watu” ambalo ni jibu sahihi. Hali hii inayoonesha kuwa watahiniwa walikuwa na maarifa ya kutosha kuhusu mada hiyo kwa kuwa sensa

ya watu huwezesha kupatikana kwa taarifa za makundi yote katika jamii. Majibu ya watahiniwa asilimia 21.76 mbayo hayakuwa sahihi yamechananuliwa kama ifuatavyo. Watahiniwa waliochagua A “kuhesabu watoto waliozaliwa” walikuwa asilimia 5.5, B “kwa kuhesabu watu waliokufa” asilimia 4.35, C “kuhesabu wakimbizi” asilimia 4.75 na D “kutathmini ukubwa wa eneo” asilimia 6.16. Watahiniwa waliochagua vipotoshi hivi wanaonekana kutokuwa na maarifa ya kutosha kuhusu mada husika kwani haviwakilishi njia zinazoweza kutumika katika kupata taarifa sahihi za idadi ya watu inayojumuisha makundi yote. Aidha, watahiniwa 1,893 sawa na asilimia 0.24 hawakufanya swali hili na wengine 2,339 sawa na asilimia 0.3 walikosa kwani walichagua zaidi ya jibu moja.

Swali la 35: Moja ya madhara ya ongezeko kasi la idadi ya watu nchini Tanzania ni

- A. kuongezeka kwa vita vya kikabila
- B. kuongezeka kwa ugonjwa wa malaria
- C. kutotosheleza kwa huduma za kijamii
- D. kupungua kwa eneo la nchi
- E. kutopata idadi ya wasomi wa kutosha.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C*	D	E	Wasiojibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	144,008	84,244	377,766	104,671	77,573	2,028	1,653
Asilimia ya watahiniwa	18.18	10.64	47.7	13.22	9.8	0.26	0.21

Katika swali hili, watahiniwa walitakiwa kubainisha moja ya madhara ya ongezeko kasi la idadi ya watu nchini Tanzania. Ufaulu katika swali hili ulikuwa wa wastani kwani karibia nusu ya watahiniwa

(47.70%) waliweza kuchagua jibu sahihi ambalo ni C “Kutotosheleza kwa huduma za jamii”. Zaidi ya asilimia hamsini (51.84%) ya watahiniwa walichagua A, B, D na E ambayo hayakuwa majibu sahihi huku kipotoshi A “kuongezeka kwa vita vyatika kikabila” kikionekana kuvuta idadi kubwa zaidi (18.18%) ya watahiniwa waliochagua vipotoshi vingine. Hii inaweza kuwa imesababishwa na vitendo vyatika uvunjifu wa amani ambavyo vimekuwa vikijitokeza hapa nchini kwa watu kugombea ardhi kama vile jamii za wafugaji na wakulima na hivyo watahiniwa wengi kuvitafsiri kama vita vyatika kikabila. Asilimia 10.64 ya watahiniwa walichagua B “kuongezeka kwa ugonjwa wa malaria” na asilimia 13.22 walichagua D “kupungua kwa eneo la nchi” ambayo pia hayakuwa majibu sahihi. Asilimia ndogo zaidi (9.8%) ya watahiniwa walichagua E “kutopata idadi ya wasomi wa kutosha” ambalo pia halikuwa sahihi. Uchaguzi wa vipotoshi hivi unaweza kuwa ulitokana na watahiniwa kutokuwa na maarifa ya kutosha kuhusu athari za ongezeko kasi la idadi ya watu hali iliyofanya washindwe kupambanua kati ya jibu sahihi na vipotoshi.

Swali la 36: Maji ya mvua yanaweza kuvunwa na kuhifadhiwa kwa

ajili ya matumizi mbalimbali kwa kutumia

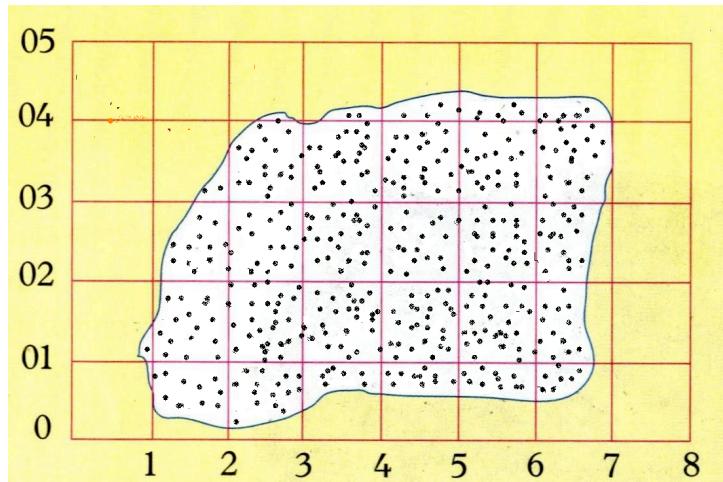
- A. ndoo na bomba
- B. chupa na beseni
- C. visima na chupa
- D. visima na matangi
- E. ndoo na chupa.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C	D*	E	Wasiojibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	108,128	42,249	35,401	536,380	65,736	1,887	2,162
Asilimia ya watahiniwa	13.65	5.33	4.47	67.73	8.3	0.24	0.27

Swali hili lilipima uelewa wa watahiniwa kuhusu mbinu zinazoweza kutumika katika kuvuna maji ya mvua na kuyahifadhi kwa ajili ya matumizi mbalimbali. Hili ni moja ya maswali ambayo yalikuwa na ufaulu mzuri kwani asilimia 67.73 ya watahiniwa walichagua D “visima na matangi” ambalo lilikuwa ni jibu sahihi kwa kuwa lilikuwa linaonesha miundombinu inayoweza kuhifadhi maji yaliyovunwa kwa wingi zaidi kwa matumizi ya baadaye. Majibu ya watahiniwa waliosalia (32.37%) yaligawanyika huku watahiniwa waliochagua A “ndoo na bomba” wakiwa wengi zaidi (13.65%) kuliko vipotoshi vingine pengine kutokana na vifaa hivyo (ndoo na bomba) kutumika zaidi katika mazingira ya watahiniwa. Watahiniwa asilimia 5.33 walichagua B “chupa na beseni” huku asilimia 4.47 wakichagua C “visima na chupa” na E “ndoo na chupa” ilichaguliwa na asilimia 8.3 ya watahiniwa. Pamoja na kwamba baadhi ya vipotoshi vinaonesha vyombo vinavyoweza kutumika kuhifadhia maji majumbani, havina uwezo wa kuhifadhi kiasi kikubwa cha maji yaliyovunwa.

Swali la 37: Watahiniwa walitakiwa kusoma kwa makini ramani ifuatayo kisha kujibu swali linalofuata:

Kokotoa eneo lililofunikwa na doti katika kilometra ikiwa kipimio ni 1:100000

- A. 10.5 km^2
- B. 20.05 km^2
- C. 15 km^2
- D. 15.5 km^2
- E. 20.5 km^2

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C	D	E*	Wasiojibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	151,434	153,136	210,360	116,886	149,877	8,104	2,146
Asilimia ya watahiniwa	19.12	19.34	26.56	14.76	18.93	1.02	0.27

Swali hili ni kati ya maswali ambayo watahiniwa hawakufanya vizuri kwani ni asilimia 18.93 tu ndiyo waliweza kuchagua jibu sahihi ambalo ni E “ 20.5 km^2 ”. Katika kujibu swali hili, mtahiniwa alitakiwa

kuwa na uwezo wa kutafsiri kipimo cha uwiano na kukitumia katika kukokotoa umbali halisi katika ardhi. Hivyo mtahiniwa alipaswa kufahamu kuwa kwa kipimo alichokuwa amepewa, sentimeta moja kwenye ramani iliwakilisha kilometra moja kwenye ardhi. Hivyo, kila mraba mmoja katika ramani uliwakilisha kilometra mraba moja (1 km^2). Kwa kutumia mbinu za kutafuta ukubwa wa maeneo yasiyokuwa na maumbo maalumu mtahiniwa alipaswa kukokotoa na kupata ukubwa wa kilometra za eneo 20.5. Asilimia 26.56 ya watahiniwa walionekana kuvutwa zaidi na jibu C “ 15 km^2 ” pengine ni kutokana na kuhesabu miraba yote kama miraba kamili na kugawanya jibu lake kwa mbili bila kuzingatia kuwa baadhi ya miraba haikuwa kamili. Watahiniwa waliochagua A, “ 10.5 km^2 ” asilimia 19.12, B, “ 20.05 asilimia 19.34 km^2 ” na D “ 15.5 km^2 ” asilimia 14.76 walikosea kukokotoa au hawakuwa na ujuzi wa mada husika.

Swali la 38: Picha inayoonesha misitu minene na mazao kama michikichi itakuwa imepigwa kutoka kwenye eneo lenye hali ya

- A. Kiikweta
- B. Kitropiki
- C. Kimonsuni
- D. Kimediteraniani
- E. Ubaridi.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A*	B	C	D	E	Wasiojibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	399,398	153,081	48,125	117,682	67,503	3,526	2,628
Asilimia ya watahiniwa	50.43	19.33	6.08	14.86	8.52	0.45	0.33

Katika swali hili mtahiniwa alitakiwa kubainisha tabia nchi ambayo picha yenye misitu minene na mazao kama michikichi ilipigwa. Ufaulu katika swali hili ulikuwa wa wastani kwani nusu (50.43%) ya watahiniwa waliweza kuchagua jibu sahihi A “kiikweta” kwani misitu minene ni sifa kuu ya tabia nchi ya kiikweta. Aidha, mazao ya kudumu kama vile michikichi yanastawi maeneo ambayo hupata kiwango kikubwa cha mvua nyingi ambayo pia ni sifa ya hali ya kiikweta. Watahiniwa waliobaki (48.79%) waligawanyika katika majibu yao kwa kuchagua machaguo ambayo hayakuwa sahihi. Hata hivyo, kipotoshi D “kimediteraniani” kilionekana kuvuta idadi kubwa ya watahiniwa (14.86%). Watahiniwa wengine asilimia 19.33 walichagua B “kitropiki” kama jibu sahihi. Kipotoshi C “kimonsuni” kilichaguliwa na watahiniwa asilimia 6.08 ya watahiniwa, E “ubaridi” asilimia 8.52 ya watahiniwa. Watahiniwa wengi kuvutwa na vipotoshi hivi inaweza kuwa ilitokana na kutotambua sifa kuu za kila hali. Kushindwa kutambua hali hiyo inadhihirisha ufinyu wa maarifa waliyonayo watahiniwa kuhusu sifa za hali ya hewa/tibia nchi.

Swali la 39: Mambo makuu yanayochangia kuongezeka kwa idadi ya watu katika nchi ya Tanzania ni pamoja na

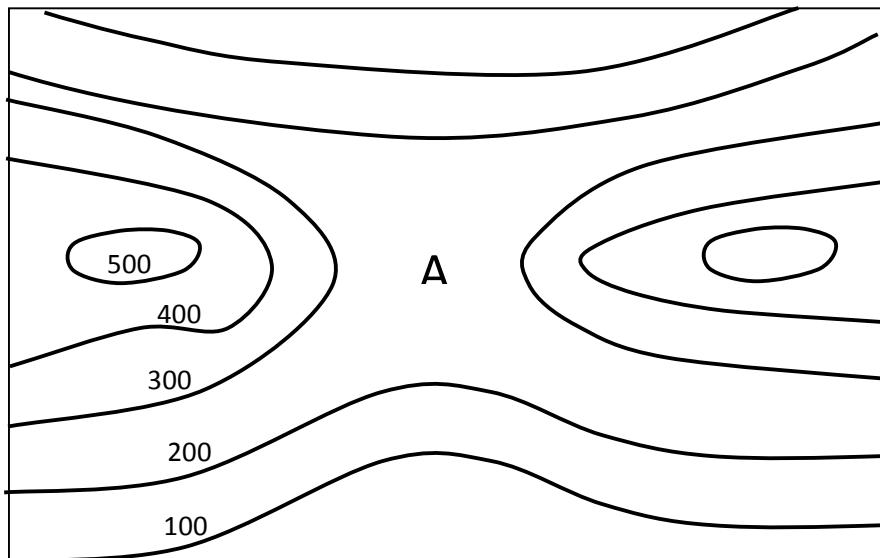
- A. kuhamia na kuzaliana
- B. kutokuwa na elimu ya maisha bora
- C. elimu ya afya ya uzazi
- D. kuolewa katika umri mdogo
- E. kuongezeka kwa wakimbizi.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A*	B	C	D	E	Wasiojibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	395,871	89,271	87,357	64,806	148,690	3,367	2,581
Asilimia ya watahiniwa	49.99	11.27	11.03	8.18	18.78	0.43	0.33

Katika swali hili, mtahiniwa alitakiwa kubainisha mambo makuu yanayosababisha kuongezeka kwa idadi ya watu katika nchi ya Tanzania. Ufaulu wa watahiniwa katika swali hili ulikuwa wa wastani kwani asilimia 49.99 ya watahiniwa walichagua A “kuhamia na kuzaliana” ambalo ni jibu sahihi. Karibu nusu ya watahiniwa (50.01) waligawanyika kwa kuchagua machaguo ambayo hayakuwa sahihi. Kipotoshi B “kutokuwa na elimu ya maisha bora” kilichaguliwa na asilimia 11.27 ya watahiniwa na C “elimu ya afya ya uzazi” kilichaguliwa na asilimia 11.03 ya watahiniwa. Kipotoshi D “kuolewa katika umri mdogo” kilichaguliwa kwa kiwango kidogo kwani kilichaguliwa na asilimia 8.18 na E “kuongezeka kwa wakimbizi” kilichaguliwa na idadi kubwa zaidi ya watahiniwa (18.78%). Uchaguzi wa watahiniwa wa vipotoshi hivi ultokana na maarifa hafifu waliyokuwa nayo kuhusu mambo makuu yanayosababisha kuongezeka kwa idadi ya watu hivyo kuchagua mambo ambayo hayasababishi ongezeko la idadi ya watu moja kwa moja. Jumla ya watahiniwa 3,367 sawa na asilimia 0.43 hawakufanya swali hili. Pia, watahiniwa 2,581 sawa na asilimia 0.33 hawakuchagua majibu ipasavyo hivyo uchaguzi wao kutohesabika.

Swali la 40: Watahiniwa walitakiwa kusoma ramani ya kontua ifuatayo kisha kujibu swali linalofuata:

Umbile la ardhi lililooneshwa kwa herufi A linaitwaje?

- A. Kigongo.
- B. Uwanda wa juu.
- C. Bonde.
- D. Kilele cha mlima.
- E. Pitio.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C	D	E*	Wasiojibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	75,593	109,219	138,215	77,942	384,724	2,939	3,311
Asilimia ya watahiniwa K	9.55	13.79	17.45	9.84	48.58	0.37	0.42

atika swali hili watahiniwa walitakiwa kusoma ramani ya kontua na kisha kutambua umbile la nchi lililooneshwa kwa herufi A. Swali lilihitaji mtahiniwa awe na uwezo wa kusoma ramani za kontua na kutambua maumbile mbalimbali kwenye ramani hizo kama vile

mabonde, vigongo, milima, pitio pamoja na mito. Kwa kuzingatia ramani ya kontua, umbile la nchi lililooneshwa lipo kati ya vilima viwili. Ufaulu wa watahiniwa katika swali hili ulikuwa wa wastani kwani chini ya asilimia hamsini (48.58%) ya watahiniwa waliofanya mtihani waliweza kuchagua jibu sahihi ambalo ni E “pitio” kwani pitio ni nafasi iliyopo kati ya vilima viwili. Zaidi ya nusu ya watahiniwa waliobaki (51.42%) hawakuweza kubaini jina sahihi la umbile hilo. Kushindwa kwa watahiniwa kuchagua jibu sahihi ni kielelezo cha uwezo mdogo waliokuwa nao watahiniwa wa kusoma ramani za kontua kwani umbile lililokuwa limeoneshwa kwenye ramani ni kati ya maumbile ya msingi ambayo kila mtahiniwa anayefahamu kusoma ramani za kontua alitarajiwa kubaini jibu sahihi. Aidha, watahiniwa 2,939 sawa na asilimia 0.37 hawakufanya swali hili. Watahiniwa wengine 3,311 sawa na asilimia 0.42 walichagua zaidi ya jibu moja na hivyo uchaguzi wao kutohesabika.

Swali la 41: Higrometa ni kifaa kinachotumika kupima

- A. Jotoridi
- B. Mvua
- C. Unyevu
- D. Upopo
- E. Mwanga wa Jua.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C*	D	E	Wasiojibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	135,876	102,417	384,623	93,014	69,597	4,103	2,315
Asilimia ya watahiniwa	17.16	12.93	48.57	11.75	8.79	0.52	0.29

Katika swali la 41 mtahiniwa alitakiwa kubainisha kipengele cha hali ya hewa ambacho hupimwa kwa kutumia Higrometa. Ufaulu katika swali hili ulikuwa wa wastani kwani watahiniwa chini ya asilimia hamsini (48.57%) walichagua C “Unyevu” ambalo ni jibu sahihi. Zaidi ya asilimia hamsini (52.43%) ya watahiniwa walichagua machaguo ambayo hayakuwa sahihi. Hii ilidhahirisha ukosefu wa maarifa wa watahiniwa kuhusu kifaa sahihi cha kupima unyevunyevu. Kipotoshi A “jotoridi” kilichaguliwa na asilimia 17.16 ya watahiniwa. Watahiniwa hao walishindwa kutambua kuwa jotoridi hupimwa kwa kutumia kipimajoto na siyo higrometa. Asilimia 12.93 ya watahiniwa waliochagua kipotoshi B “Mvua” walishindwa kutambua kuwa mvua hupimwa kwa kutumia kipimamvua. Wakati huo huo kipotoshi D “upepo” kilichaguliwa na asilimia 11.75 ya watahiniwa. Watahiniwa hao walishindwa kubaini kuwa, upepo hupimwa kwa kipima kasi ya upepo kama nia ni kupima kasi ya upepo au kipima uelekeo wa upepo endapo nia ni kupima uelekeo wa upepo. Aidha, kipotoshi E “mwanga wa jua” kilichaguliwa na asilimia 8.79 ya watahiniwa. Kwa kuwa mwanga wa jua hupimwa kwa kutumia kipima mwanga wa jua kuchagua kipotoshi hiki kulionesha kuwa watahiniwa hawakuwa na maarifa ya kutosha kuhusu kifaa sahihi kinachotumika kupima unyevunyevu. Jumla ya watahiniwa 4,103 sawa na asilimia 0.52 hawakufanya swali hili na wengine 2,315 (0.29%) hawakuchagua jibu ipasavyo na hivyo majibu yao kutohesabika.

Swali la 42: Njia ya kisasa ambayo watu hupata mawasiliano kwa haraka zaidi ni

- A. teleksi
- B. simu
- C. barua
- D. televisheni
- E. redio.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B*	C	D	E	Wasiojibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	27,773	640,523	39,862	40,669	38,594	2,357	2,165
Asilimia ya watahiniwa	3.51	80.88	5.03	5.14	4.87	0.3	0.27

Katika swali hili watahiniwa walitakiwa kubaini njia ya kisasa ambayo watu hupata mawasiliano kwa haraka zaidi. Idadi kubwa ya watahiniwa (80.88%) waliweza kuchagua jibu sahihi ambalo ni B “simu”. Watahiniwa waliochagua jibu sahihi ni kutokana na ukweli kuwa simu ni njia ya kisasa ya mawasiliano ambayo inatumia kwa wingi katika jamii ya kitanzania na ulimwengu kwa ujumla. Jumla ya watahiniwa 27,773 sawa na asilimia 3.51 ya watahiniwa walijibu chaguo A “teleksi” walishindwa kubaini kuwa njia hii ya mawasiliano hutumiwa na watu wachache katika jamii. Asilimia 5.14 ya watahiniwa waliojibu chaguo D “televisheni” na asilimia 4.87 ya watahiniwa waliochagua E “redio” walishindwa kubaini kuwa njia hizi za mawasiliano hudhibitiwa na wapangaji wa vipindi. Asilimia 0.3 ya watahiniwa hawakujibu swali hili.

Swali la 43: Katika kila nyazi moja ya longitudo kuna tofauti ya muda gani wakati dunia inapojizungusha katika mhimili wake?

- A. Dakika 14.
- B. Dakika 15.
- C. Saa 1.
- D. Dakika 10.
- E. Dakika 4

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C	D	E*	Wasiojibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	61,712	212,607	243,208	58,040	209,254	4,505	2,617
Asilimia ya watahiniwa	7.79	26.85	30.71	7.33	26.42	0.57	0.33

Swali hili lilipima uelewa waliokuwa nao watahiniwa katika kutumia mistari ya longitudo ili kukokotoa muda ambao dunia hutumia kuzunguka nyazi moja kwenye mhimili wake. Kwa ujumla watahiniwa waligawanyika sana katika kujibu swalii hili. Hali hii inaonesha kuwa, watahiniwa walio wengi walikuwa na ufahamu mdogo juu ya mada husika; kwani ni asilimia 26.42 tu ya watahiniwa waliofanya mtihani waliweza kuchagua jibu sahihi ambalo ni E “Dakika 4”. Watahiniwa waliochagua B “dakika 15” (26.85%), walishindwa kubaini kuwa dunia hutumia saa moja kujizungusha katika nyazi 15 katika mhimili wake. Watahiniwa waliochagua C “saa 1” (30.71%) walichanganya dhana ya muda ambao dunia hutumia kujizungusha katika nyazi 15 ambao ni saa 1 na muda ambao dunia hutumia kujizungusha katika nyazi 1 kwenye mhimili wake ambao ni dakika 4. Aidha, watahiniwa waliochagua A “dakika 14” (7.79%), na

D “dakika 10” (7.33%) walikuwa na uelewa mdogo juu ya mada husika. Watahiniwa 4,505 sawa na asilimia 0.57 hawakujibu swali hili.

Swali la 44: Madini ambayo ni chanzo cha nishati ya nyuklia ni

- A. makaa ya mawe
- B. uranium
- C. shaba
- D. almasi
- E. dhahabu.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B*	C	D	E	Wasiojibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	179,506	329,261	130,226	89,765	56,967	3,804	2,414
Asilimia ya watahiniwa	22.67	41.58	16.44	11.33	7.19	0.48	0.3

Swali hili lilipima uwezo wa watahiniwa kubaini madini ambayo ni chanzo cha nishati ya nyuklia. Ufaulu katika swali hili ulikuwa ni wa wastani kwani ni asilimia 41.58 tu ya watahiniwa walichagua jibu sahihi ambalo ni B “uranium”. Watahiniwa waliochagua A “makaa ya mawe” (22.67%) walishindwa kutambua kuwa pamoja na kwamba makaa ya mawe yaweza kutumika kufua nishati ya umeme ambayo hutumika majumbani na viwandani, mchakato wake wa kuzalisha umeme hautumii technolojia ya nyuklia. Watahiniwa waliochagua chaguo C “shaba” (16.4%) walishindwa kutambua kuwa shaba hutumika kutengeneza nyaya mbalimbali ambazo hutumika katika kuititisha nishati ya umeme majumbani. Watahiniwa waliochagua D “almasi” (11.33%) walishindwa kutambua kuwa almasi hutumika kutengeneza mapambo mbalimbali, kukata vitu vigumu kama vioo

na kuchimba miamba migumu. Watahiniwa waliochagua E “dhahabu” (7.19%) walishindwa kutambua kuwa dhahabu hutumika kutengeneza mapambo na kupaka katika metali ili zisipate kutu. Aidha watahiniwa 3,804 sawa na asilimia 0.48 hawakujibu swali hili na wengine asilimia 0.3 hawakujibu ipasavyo na hivyo uchaguzi wao kutohesabika.

Swali la 45: Kitu muhimu kinachotumika kufafanua alama mbalimbali zilizotumika katika ramani huitwa

- A. ufunguo
- B. fremu
- C. dira
- D. kipimio
- E. jina la ramani.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A*	B	C	D	E	Wasiojibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	492,635	52,614	123,411	75,435	42,566	2,816	2,466
Asilimia ya watahiniwa	62.21	6.64	15.58	9.53	5.37	0.36	0.31

Katika kujibu swali hili, watahiniwa walitakiwa kubaini jina la kitu muhimu kinachotumika kubaini alama mbalimbali zilizotumika katika ramani. Swali hili ni moja ya maswali yaliyojibwa kwa usahihi na watahiniwa wengi kwani asilimia 62.21 ya watahiniwa waliweza kuchagua jibu sahihi A “ufunguo”. Hii inaonesha ufahamu mkubwa walionao watahiniwa hawa juu ya matumizi ya ufunguo katika ramani. Aidha, asilimia 15.58 ya watahiniwa waliochagua C “dira” walishindwa kutambua kuwa dira hutumika kuonesha upande wa kaskazini mwa ramani. Watahiniwa waliochagua B “fremu” (6.64%),

D “kipimio” (9.53%) na E “jina la ramani” (5.37%) walioneshwa uelewa hafifu kuhusu swali lililoulizwa kwani pamoja na ukweli kuwa hivyo pia ni vitu muhimu katika ramani, havitumiki kufafanua alama mbalimbali katika ramani. Aidha asilimia 0.36 ya watahiniwa hawakujibu swali hili na watahiniwa 2,466 sawa na asilimia 0.31 hawakuchagua majibu ipasavyo hivyo uchaguzi wao kutohesabika.

Swali la 46: Moja ya njia zifuatazo huzuia ongezeko la jotoridi duniani:

- A. gesi ya kaboni inayozalishwa viwandani
- B. ongezeko la kabonidayoksaidi kutokana na kupumua kwa wanyama
- C. matumizi ya nishati rafiki kwa mazingira
- D. kuungua kwa mapori, misitu na nyasi
- E. kukata miti kwa ajili ya kupata maeneo ya kilimo.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C*	D	E	Wasiojibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	151,155	187,294	269,529	90,384	86,797	4,359	2,425
Asilimia ya watahiniwa	19.09	23.65	34.03	11.41	10.96	0.55	0.31

Katika swali hili, watahiniwa walitakiwa kubaini njia inayozuia ongezeko la jotoridi duniani. Ni asilimia 34.03 tu ya watahiniwa ndio walioweza kuchagua jibu sahihi C “matumizi ya nishati rafiki kwa mazingira”. Majibu ya watahiniwa wengine yalikuwa na mgawanyiko katika vipotoshi ulioonesha kuwa hawakuelewa matakwa ya swali au hawakuwa na maarifa ya kutosha. Watahiniwa waliochagua A “gesi ya kaboni inayozalishwa kiwandani” (19.09%), waliochagua B

“ongezeko la kabonidiyoksaidi kutokana na kupumua kwa wanyama” (23.65%), D “kuungua kwa mapori, misitu na nyasi” (11.41%) na E “kukata miti kwa ajili ya kupata maeneo ya kilimo” (10.96%) walishindwa kubaini kuwa hizo ni njia zinachangia ongezeko la jotoridi duniani. Asilimia 0.55 ya watahiniwa ambao ni 4,359 hawakujibu swali hili.

Swali la 47: Wakati wa usiku jotoridi la bahari huwa kuliko jotoridi la nchi kavu kutokana na ukweli kwamba

- A. bahari hupata joto haraka kuliko nchi kavu
- B. bahari hypoteza joto haraka kuliko nchi kavu
- C. upepo mwanana wa nchi kavu huongeza joto baharini
- D. upepo mwanana wa baharini hupunguza joto nchi kavu
- E. nchi kavu hypoteza joto haraka kuliko bahari.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C	D	E*	Wasiojibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	186,813	139,699	130,495	114,753	212,801	4,729	2,653
Asilimia ya watahiniwa	23.59	17.64	16.48	14.49	26.87	0.6	0.33

Swali la 47 lilikuwa linapima uwezo wa watahiniwa kubaini sababu ya jotoridi la bahari kuwa juu kuliko jotoridi la nchi kavu wakati wa usiku. Hili ni moja ya maswali ambayo ufaulu wake ulikuwa hafifu kwani ni watahiniwa 212,801 sawa na asilimia 26.87 tu waliojibu swali kwa usahihi kwa kuchagua E “nchi kavu hypoteza joto haraka kuliko bahari”. Majibu ya watahiniwa wengine waliobakia yalikuwa

na mtawanyiko katika vipotoshi hali ilioonesha kuwa hawakuwa na uhakika wa jibu sahihi. Watahiniwa waliochagua A “bahari hupata joto haraka kuliko nchi kavu” (23.59%), C “upepo mwanana wa nchi kavu huongeza joto baharini” (16.48%) na D “upepo mwanana wa baharini hupunguza joto nchi kavu” (14.49%) walishindwa kuelewa kuwa sababu hasa ya tofauti ya jotoridi kati ya bahari na nchi kavu ni namna maumbile haya mawili yanapata na kupoteza joto. Watahiniwa wlaiochagua B “bahari hupoteza joto haraka kuliko nchi kavu” (17.64%) walishindwa kutambua kuwa chaguo hili lilikuwa ni kinyume cha chaguo la jibu sahihi. Aidha, asilimia 0.6 ya watahiniwa hawakujibu swali hili.

Swali la 48: Miti ya mikoko ni aina ya uoto wa asili unaopatikana kandokando ya

- A. mito
- B. maziwa
- C. bahari
- D. mabwawa
- E. visima.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C*	D	E	Wasiojibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	199,034	144,680	336,548	65,483	40,938	2,957	2,303
Asilimia ya watahiniwa	25.13	18.27	42.5	8.27	5.17	0.37	0.29

Swali lilikuwa linapima uwezo wa watahiniwa kutambua maeneo ambayo miti ya mikoko hupatikana. Hili ni mionganini ya maswali ambayo yalikuwa na ufaulu wa wastani kwani ni asilimia 42.5 tu ya watahiniwa walichagua jibu sahihi ambalo ni C “bahari”. Hii

inaonesha kuwa watahiniwa hawa wanafahamu kuwa miti ya mikoko hupatikana kandokando ya bahari. Watahiniwa waliochagua vipotoshi A “miti” (25.13%), B “maziwa” (18.27%), D “mabwawa” (8.27%) na E “visima” (5.17%) wanatambua kuwa miti ya mikoko hupatikana kandokando ya vyanzo vya maji lakini walishindwa kufahamu ni kandokando ya chanzo kipi hasa cha maji miti hiyo hupatikana. Watahiniwa 2,957 ambaao ni sawa na asilimia 0.37 hawakujibu swali hili.

Swali la 49: Latitudo, mwinuko na umbali kutoka baharini ni mambo muhimu yanayoathiri

- A. mfumo wa juu
- B. tabia ya nchi
- C. mikondo ya bahari
- D. hali ya hewa
- E. shughuli za kiuchumi.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B*	C	D	E	Wasiojibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	58,582	335,783	112,850	206,701	72,452	3,706	1,869
Asilimia ya watahiniwa	7.4	42.4	14.25	26.1	9.15	0.47	0.24

Swali liliwataka watahiniwa kubaini mfumo unaoathiriwa na latitudo, mwinuko na umbali kutoka baharini. Jibu sahihi lilikuwa ni B “tabia ya nchi” ambalo lilichaguliwa na asilimia 42.4 tu ya watahiniwa. Aidha, watahiniwa 206,701 ambaao ni sawa na asilimia 26.1 ya watahiniwa wote waliofanya mtihani walichagua D “hali ya hewa” kama jibu sahihi. Hata hivyo, kwa sababu tabia ya nchi hupatikana baada ya hali ya hewa kuchunguzwa kwa muda mrefu, inafanya hali

ya hewa kuwa ni kipengele cha tabia ya nchi. Watahiniwa waliochagua vipotoshi A “mfumo wa jua” (7.4%), C “mikondo ya bahari” (14.25%), D “hali ya hewa” (26.1%) na E “shughuli za kiuchumi” (9.15%) walishindwa kutambua kuwa mambo hayo hayaathiriwi na latitudo, mwinuko wala umbali kutoka baharini. Hali hii inaonesha bayana kuwa watahiniwa hawa walikuwa na uelewa mdogo juu ya mada husika. Aidha, watahiniwa 3,706 ambaao ni sawa na asilimia 0.47 hawakujibu swali hili.

Swali la 50: Ni rahisi kuthibitisha kuwa dunia ni duara kwa kuangalia

- A. umbo la tufe
- B. kupatwa kwa jua
- C. maji kupwa na maji kuja
- D. jua la utosi
- E. kupatwa kwa mwezi.

Majibu ya watahiniwa

Chaguo	A	B	C	D	E*	Wasiojibu	Mengine
Idadi ya watahiniwa	443,223	85,343	102,933	79,458	76,189	2,880	1,917
Asilimia ya watahiniwa	55.97	10.78	13	10.03	9.62	0.36	0.24

Swali lilikuwa linapima uwezo wa watahiniwa kubaini ushahidi unaodhihirisha kuwa dunia ni duara. Watahiniwa wengi walikuwa na uelewa mdogo katika swali hili kwa sababu wengi (55.97%) walichagua A “umbo la tufe”. Watahiniwa hawa walivutiwa na kipotoshi hiki kwa kuwa umbo la tufe ni duara. Aidha, tufe linafahamika kwa watahiniwa wengi kwa kuwa hutumika katika kufundishia mada ya mfumo wa jua hasa kipengele cha mizunguko

ya dunia na matokeo yake. Hata hivyo, japo umbo la tufe ni duara, halithibitishi kuwa dunia ni duara. Watahiniwa waliochagua B “kupatwa kwa jua” (10.78%) walikuwa wamechanganya kupatwa kwa jua na kupatwa kwa mwezi hivyo kushindwa kubaini jibu sahihi. Hata hivyo, asilimia 23.3 ya watahiniwa waliochagua C “maji kupwa na maji kujaa” (13%) na D “jua la utosi” (10.3%), walishindwa kufahamu kuwa huo siyo ushahidi kuwa dunia ni duara. Ni asilimia 9.62 tu ya watahiniwa waliweza kubaini jibu sahihi kwa kuchagua E “kupatwa kwa mwezi”. Aidha, watahiniwa 2,880 sawa na 0.36% hawakujibu swali hili.

3.0 UFAULU WA WATAHINIWA KATIKA MADA MBALIMBALI

Uchambuzi wa mada zilizofanyika kwa uhafifu, wastani na vizuri umefanyika. Mada zilizofanyika vibaya (hafifu) zilikuwa na wastani wa ufaulu kati ya 0-40 (nyekundu), wastani 41-60 (njano) na nzuri 61-100 (kijani). Kiambatanisho A kinaonesha mchanganuo wa ufaulu katika kila mada. Kwa ujumla ufaulu wa mada 12 katika somo la Maarifa ya Jamii kwa mwaka 2014 umeongezeka ukilinganishwa na mwaka 2013. Aidha, ufaulu katika mada 10 umeshuka kama inavyooneshwa kwenye majedwali Na 1.1 na 1.2.

Jedwali Na 1.1: Mada Ambazo Ufaulu Wake Umeongezeka

S/ N	Mada	Wastani wa Ufaulu 2013 (%)	Wastani wa Ufaulu 2014 (%)	Wastani wa Ongezeko (%)
1.	Uongozi katika ngazi ya Familia na Shule	25.22	43.79	18.57
2.	Demokrasia	49.57	53.2	3.63
3.	Ulinzi na Usalama katika Shule/Taifa	61.96	67.24	5.28
4.	Uchumi Wetu	23.20	52.80	29.60
5.	Ushirikiano kati ya Tanzania na mataifa mengine	19.57	26.36	6.79
6.	Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania	19.57	57.14	37.57
7.	Familia Yetu	63.85	69.22	5.37
8.	Hatua za Maendeleo ya Binadamu katika Zama Mbalimbali	18.74	51.61	32.87
9.	Kuanzishwa kwa Utawala wa Kikoloni Afrika	35.04	57.04	22.00
10.	Maji	36.38	67.73	31.35
11.	Mazingira	45.88	49.39	3.51
12.	Usomaji wa Ramani	27.10	34.83	7.73

Jedwali 1.1 linaonesha mada ambazo ufaulu wake umeongezeka katika mwaka 2014 ikilinganishwa na mwaka 2013. Kwa mfano, mada ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ilikuwa na ufaulu hafifu (19.57%) katika mwaka 2013 lakini ufaulu huo umeongezeka na kuwa wastani (57.14%) katika mwaka 2014.

Jedwali Na 1.2: Mada Ambazo Ufaulu Wake Umeshuka

S/N	Mada	Wastani wa Ufaulu 2013 (%)	Wastani wa Ufaulu 2014 (%)	Wastani wa Kushuka (%)
1.	Alama za Taifa	71.53	47.05	24.48
2.	Utamaduni wa Tanzania na Tamaduni nyingine	39.99	10.63	29.36
3.	Ukoo Wetu	75.10	56.65	18.45
4.	Uhusiano wa Jamii za Kitanzania, za Kiasia na Kizungu	26.54	19.87	6.67
5.	Kuanzishwa kwa Utawala wa Kikoloni katika Tanganyika na Zanzibar	33.74	19.67	14.07
6.	Vitangulizi vya Ukoloni	54.89	46.69	8.20
7.	Jitihada za kupigania Uhuru katika Afrika	49.01	36.00	13.01
8.	Picha	52.91	50.43	2.48
9.	Mfumo wa Jua	41.65	30.21	11.44
10.	Majanga	44.28	34.03	10.25

Jedwali 1.2 kinaonesha mada ambazo ufaulu wake umeshuka katika mwaka 2014 ikilinganishwa na mwaka 2013. Mfano, mada ya alama za taifa ilikuwa na ufaulu mzuri (71.53%) katika mwaka 2013 lakini ufaulu katika mada hiyo umeshuka na kuwa wa wastani (47.05%) katika mwaka 2014.

4.0 HITIMISHO

Kwa ujumla maswali yalifanywa kwa wastani na watahiniwa. Swali lililofanyika vizuri zaidi ni swali la 25 ambalo lilitoka katika mada ya Familia Yetu na swali ambalo halikufanywa vizuri na watahiniwa wengi ni swali la 50 ambalo lilitoka katika mada ya Usomaji wa Ramani. Uchambuzi wa maswali ya mtihani wa somo la Maarifa ya Jamii unaonyesha kuwa baadhi ya mada zilijibiwa vizuri huku mada nyingine zikiwa na ufaulu wa wastani na hafifu. Mada zilizojibiwa vizuri ni pamoja na Ulinzi na Usalama wa Taifa, Familia Yetu na Maji. Watahiniwa wengi waliweza kuonyesha umahiri katika uelewa wa mada hizi kwa kuchambua kwa makini vipotoshi walivyopewa na hatimaye kuweza kubaini majibu sahihi.

Aidha, mada zilizokuwa na ufaulu wa wastani ni pamoja na Uongozi katika Ngazi ya Familia na Shule, Demokrasia, Alama za Taifa, Uchumi Wetu, Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, Ukoo Wetu, Hatua za Maendeleo ya Binadamu katika Zama Mbalimbali, Kuanzishwa kwa Utawala wa Kikoloni katika Afrika, Vitangulizi vyatukio, Ukoloni, Mazingira na Picha.

Hata hivyo, watahiniwa wengi walishindwa kutoa majibu sahihi katika mada zifuatazo: Utamaduni wa Tanzania na Tamaduni Nyingine, Ushirikiano kati ya Tanzania na Mataifa Mengine, Serikali za Mitaa, Chimbuko na Mabadiliko ya Binadamu, Uhusiano wa Jamii za Kitanzania na Jamii Nyingine za Kiasia na Kizungu, Kuanzishwa kwa Utawala wa Kikoloni Katika Tanganyika na Zanzibar, Uvamizi wa Kikoloni katika Afrika kuanzia mwaka 1880, Jitihada za Kupigania Uhuru katika Afrika, Mabadiliko ya Kijamii,

Kisiasa na Kiuchumi katika Afrika Huru, Mfumo wa Jua, Usomaji wa Ramani na Majanga hivyo kufanya mada hizi kuwa na ufaulu hafifu.

5.0 MAPENDEKEZO

Ili kuboresha kiwango cha elimu na ufaulu katika somo la Maarifa ya Jamii Baraza la Mitihani la Tanzania linashauri yafuatayo:

- (a) Wanafunzi wahimizwe kusoma vitabu vya kiada na ziada ili waweze kupata uelewa wa kutosha katika mada zinazofundishwa.
- (b) Walimu waweke mkazo zaidi katika ufundishaji wa mada zote na hasa zile ambazo ufaulu wake haukuwa mzuri kama ilivyoainishwa katika taarifa hii ya uchambuzi.
- (c) Katika mitihani ya mihula na mazoezi ya darasani, walimu waulize maswali yanayoweza kuwapima na kuwajengea wanafunzi uwezo wa kujibu maswali yanayohitaji kufikiri.
- (d) Mamlaka zinazohusika zifanye ufuatiliaji ili kurekebisha na kuboresha mchakato wa ujifunzaji na ufundishaji.

**ULINGANIFU WA UFAULU WA WATAHINIWA KWA KILA MADA
KATIKA SOMO LA KISWAHILI PSLE 2013 NA 2014**

S/N	MADA/MADA NDOGO	MWAKA 2013				MWAKA 2014			
		NAMBA YA SWALI	ASILIMIA YA UFAULU	WASTANI WA UFAULU	MAONI	NAMBA YA SWALI	ASILIMIA YA UFAULU	WASTANI WA UFAULU	MAONI
1.	Uongozi katika ngazi ya Familia na Shule	1	25.22	25.22	Hafifu	1	43.79	43.79	Wastani
2.	Serikali za Mitaa	-	-	-	-	2	62.2	38.22	Hafifu
		-	-	-	-	3	14.23		
3.	Demokrasia	2	61.88	49.57	Wastani	6	57.56	53.2	Wastani
		3	56.67			7	62.12		
		6	37.08			8	39.95		
		7	71.07						
		8	21.17						
4.	Alama za Taifa	4	85.52	71.53	Vizuri	4	77.73	47.05	Wastani
		5	57.56			5	16.38		
5.	Ulinzi na Usalama katika Shule/Taifa	9	66.23	61.96	Vizuri	9	60.5	67.24	Vizuri
		10	57.69			10	73.98		
6.	Utamaduni wa Tanzania na Tamaduni nyingine	11	39.99	39.99	Hafifu	11	10.63	10.63	Hafifu
7.	Uchumi Wetu	12	23.2	23.2	Hafifu	12	52.8	52.8	Wastani
8.	Ushirikiano kati ya Tanzania na Mataifa mengine	13	19.57	19.57	Hafifu	13	26.36	26.36	Hafifu
9.	Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania	14	19.57	19.57	Hafifu	14	57.14	57.14	Wastani
10.	Familia Yetu	15	63.85	63.85	Vizuri	25	69.22	69.22	Vizuri
11.	Ukoo Wetu	24	75.1	75.1	Vizuri	16	56.65	56.65	Wastani
12.	Shule Yetu	30	53.02	53.02	Wastani	-	-	-	-
13.	Chimbuko na Mabadiliko ya Binadamu	-	-	-	-	20	8.33	22.5	Hafifu
						32	36.66		
14.	Hatua za Maendeleo Katika Zama Mbalimbali	28	18.74	18.74	Hafifu	19	51.61	51.61	Wastani
15.	Maendeleo ya Kiuchumi na	27	28.5						

S/N	MADA/MADA NDOGO	MWAKA 2013				MWAKA 2014			
		NAMBA YA SWALI	ASILIMIA YA UFAULU	WASTANI WA UFAULU	MAONI	NAMBA YA SWALI	ASILIMIA YA UFAULU	WASTANI WA UFAULU	MAONI
	Kiutawala Katika Jamiiza Watanzania Hadi Karneya 19	29	30.05	29.28	Hafifu	-	-	-	-
16.	Uhusiano wa Jamiiza Kitanzania na Jamii Nyingine za Kiafrika	16	13.23	13.03	Hafifu	-	-	-	-
		31	12.82						
17.	Uhusiano wa Jamii za Kitanzania na Jamii Nyingine za Kiasia na Kizungu	26	28.89	26.54	Hafifu	15	15.09	19.87	Hafifu
		32	24.18			28	22.54		
18.	Kuanzishwa kwa Utawala wa Kikoloni Katika Afrika	17	27.27	35.04	Hafifu	29	21.99		
		18	42.81			27	57.04	57.04	Wastani
19.	Kuanzishwa kwa Utawala wa Kikoloni Katika Tanganyika na Zanzibar	19	33.74	33.74	Hafifu	24	19.67	19.67	Hafifu
20.	Vitangulizi vya ukoloni	21	54.89	54.89	Wastani	23	46.69	46.69	Wastani
21.	Uvamizi wa Kikoloni katika Afrika Kuanzia Mwaka 1880	-	-	-	-	17	65.64	39.14	Hafifu
						26	32.86		
						30	18.91		
22.	Jitihada za Kupigania Uhuru katika Tanganyika na Zanzibar	20	63.89	42.53	Wastani	-	-	-	-
		22	21.17			-	-	-	-
23.	Jitihada za Kupigania Uhuru katika Afrika	25	49.01	49.01	Wastani	21	24.63	36	Hafifu
						31	47.37		
24.	Mabadiliko ya Kijamii, Kisiasa na Kiuchumi Katika Afrika Huru	-	-	-	-	18	36.62	39.6	Hafifu
						22	42.57		
25.	Ushirikiano wa Kimataifa	23	51.52	51.52	Wastani	-	-	-	-

S/N	MADA/MADA NDOGO	MWAKA 2013				MWAKA 2014			
		NAMBA YA SWALI	ASILIMIA YA UFAULU	WASTANI WA UFAULU	MAONI	NAMBA YA SWALI	ASILIMIA YA UFAULU	WASTANI WA UFAULU	MAONI
26.	Maji	33	54.81	36.38	Hafifu	36	67.73	67.73	Nzuri
		40	17.95						
27.	Mazingira	34	40.13	45.88	wastani	34	78.7	49.39	Wastani
		37	51.62			35	47.7		
						39	49.99		
						42	80.88		
						44	41.58		
						47	26.87		
						41	48.57		
						48	42.5		
						49	42.4		
28.	Picha	50	52.91	52.91	wastani	38	50.43	50.43	Wastani
29.	Mfumo wa Jua	35	31.27	41.65	Wastani	33	34	30.21	Hafifu
		44	52.02			43	26.42		
30.	Usomaji wa Ramani	36	8.01	27.10	hafifu	37	18.93	34.83	Hafifu
		41	38.02			40	48.58		
		42	35.27			45	62.21		
						50	9.62		
31		Majanga	43	31.94		46	34.03	34.03	Hafifu
			48	56.62					

